

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การอุดมศึกษา เป็นเรื่องของการจัดการศึกษาสำหรับผู้ที่เรียนจบจากชั้นมัธยมศึกษาแล้ว ซึ่งมีชื่อเรียกแตกต่างกัน เป็น Higher Education หรือ Post Secondary Education หรือการศึกษาในระดับที่สาม (Tertiary Education) แล้วแต่ความนิยมในแต่ละแห่ง ซึ่งใน ความหมายของการอุดมศึกษาเองนั้น เป็นการจัดการศึกษาสำหรับคนที่ เป็นหรือกำลังจะเป็นผู้ใหญ่ ทั้งนี้ วัตถุประสงค์ของการจัดการศึกษาในระดับอุดมศึกษานี้ แต่ละแห่ง แต่ละชาติ จะมีวัตถุประสงค์ที่แตกต่างกันออกไปตามแต่ละยุคสมัย ในเรื่องนี้ พรชูลี คุณานุภร ไก่กล่าวถึงพัฒนา การของการอุดมศึกษาในแต่ละยุคไว้โดยสรุปได้ว่า¹

ยุคสมัยกลาง การอุดมศึกษาเป็นการเน้นวิชาสี่พ ความต้องการของสังคม โดยผู้ เรียนเป็นผู้กำหนดหลักสูตร จุดมุ่งหมาย ภารกิจ และจ้างผู้สอน เช่น มหาวิทยาลัยโบโลญา (Bologna) และมหาวิทยาลัยซาเลโน (Salerno) ซึ่งเน้นการสอนและเป็นจุดเริ่มต้น ของเสื่อครูย วิทยฐานะ

หลังยุคปฏิรูป (Renaissance) มีการเน้นศิลปศาสตร์ตามปรัชญาของนิวแมน (Cardinal Newman) ซึ่งภายหลังได้รับอิทธิพลจากมหาวิทยาลัยในประเทศเยอรมันซึ่ง เน้นเรื่องของการวิจัย เพื่อเพิ่มพูนความรู้ในทุกสาขาวิชา

ยุคศตวรรษที่ 19 การอุดมศึกษาเริ่มมีเอกลักษณ์ของตนเองโดยที่รัฐบาลได้เห็นความ สำคัญของการอุดมศึกษาที่จะสนองตอบต่อความต้องการของสังคม จึงมีการบริจาคตินเพื่อตั้ง

¹พรชูลี คุณานุภร, สู่การอุดมศึกษา (ภาควิชาอุดมศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2523), หน้า 16.

เป็นมหาวิทยาลัยขึ้น (Land Grant College) มหาวิทยาลัยแบบนี้เน้นในลักษณะของ การพัฒนาชุมชน และการบริการชุมชน โดยสอนในสิ่งที่นำไปใช้ได้โดยตรง เช่น การกสิกรรม และเทคโนโลยีแบบใหม่

สำหรับในประเทศไทย การอุดมศึกษาของไทยเริ่มขึ้นในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว วัตถุประสงค์มุ่งหมายหลักคือ การผลิตคนให้กับราชการ ได้มีการเปิดโรงเรียน วิชาชีพชั้นสูง เช่น แพทยศาสตร์ กฎหมาย ข้าราชการพลเรือน วิศวกรรม และครู ซึ่งก็เกิดขึ้นในสมัยดังกล่าว¹

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย นับเป็นมหาวิทยาลัยแห่งแรกของประเทศไทยที่ได้รับการสถาปนาขึ้นในปี พ.ศ.2459 และภายหลังจากที่มีการเปลี่ยนแปลงการปกครอง เมื่อ พ.ศ.2475 มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ก็ได้รับการสถาปนาขึ้น เพื่อส่งเสริมความรู้ความเข้าใจด้านธรรมศาสตร์ และการเมือง² โดยมุ่งที่จะผลิตนักการเมืองให้กับระบบประชาธิปไตยนั่นเอง

ในยุคของ จอมพล ป.พิบูลสงคราม ได้มีมหาวิทยาลัยเกิดขึ้นถึง 3 แห่งคือ มหาวิทยาลัยแพทยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ และมหาวิทยาลัยศิลปากร ในยุคนี้วัตถุประสงค์ของมหาวิทยาลัย นอกจากจะสนับสนุนการผลิตข้าราชการให้กับหน่วยราชการแล้ว ยังมุ่งส่งเสริมอาชีพทั้ง 3 สาขา และสาขาอื่นที่มีการสอนในมหาวิทยาลัยให้กว้างขวางยิ่งขึ้นอีกด้วย

ในเรื่องพัฒนาการของมหาวิทยาลัยในประเทศไทยนี้ ในบทความเดียวกัน ไพฑูรย์สินลาร์ตัน ได้กล่าวถึงมหาวิทยาลัยที่เกิดขึ้นในระยะหลัง ๆ อันได้แก่ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

¹ไพฑูรย์สินลาร์ตัน, "จุดมุ่งหมายของมหาวิทยาลัยไทย : ความจำเป็นที่จะต้องมีการเปลี่ยนแปลง," วารสารพัฒนบริหารศาสตร์ 20 (ตุลาคม 2523) : 665.

²เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

มหาวิทยาลัยขอนแก่น มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ และ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ เหล่านี้
 คุ้มคุ้มมุ่งหมายเพื่อการพัฒนาประเทศทั้งสิ้น สำหรับกำเนิดมหาวิทยาลัยรามคำแหงนั้น ส่วนหนึ่ง
 ก็คือ เป็นสถานที่ลัดวงจรผลักดันทางการเมือง และแก้ปัญหาคนว่างงานชั่วคราว

วิจิตร ศรีสอ้าน ไทกล่าวถึง แรงกระตุ้นสำคัญที่ทำให้เกิดมีการจัดตั้งมหาวิทยาลัย
 ในประเทศไทย คือ

1. เป็นอิทธิพลของแนวความคิด จากต่างประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งแนวความคิด
 จากประเทศตะวันตก

2. ความต้องการกำลังคนของทางราชการ

3. พัฒนาการทางด้านการเมืองและการปกครองระบอบประชาธิปไตย

4. การเร่งรัดพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม

5. การเรียกร้องสิทธิและความเสมอภาคทางการศึกษา¹

นอกจากนี้ งานวิจัยของ ไพฑูรย์ สีนลารักษ์ เรื่อง พัฒนาการของมหาวิทยาลัยใน
 ประเทศไทย ยังพบว่า สาเหตุที่แท้จริงของการจัดตั้งมหาวิทยาลัยในประเทศไทยมีอยู่ 4
 ประการ คือ

1. แนวความคิดจากต่างประเทศที่มีผู้นำของประเทศไทยได้รับมาทั้งจากชาวต่างประเทศ
 ที่มาอยู่ในประเทศไทย ได้เสนอเรื่องของมหาวิทยาลัยขึ้น และจากการที่ผู้นำของประเทศไทยได้
 ไปพบไปเห็น และจดจำมาเป็นแบบอย่างจัดทำขึ้นในประเทศไทย

2. เป็นความต้องการของข้าราชการพลเรือนที่จะให้มีบุคคลมาช่วยงานราชการใน
 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งทรงปรับปรุงประเทศอย่างกว้างขวาง ทำให้
 เกิดความต้องการสถาบันการศึกษาชั้นสูงเพื่อฝึกฝนบุคคลเหล่านี้

¹วิจิตร ศรีสอ้าน, หลักการอุดมศึกษา (กรุงเทพมหานคร : วัฒนาพานิช, 2518),

3. เป็นแนวคิดเรื่องอุดมศึกษาของกระทรวงธรรมการที่ต้องการจะยกระดับการศึกษาของชาติ ให้สูงขึ้นถึงชั้นอุดมศึกษาหรือการศึกษาขั้นสูง (Higher Education) ทั้งนี้ข้อเสนอให้ตั้งรัตนโกสินทร์วิทยาลัยขึ้น เทียบเท่าชั้นมหาวิทยาลัยในปัจจุบัน

4. สถาบันอุดมศึกษาที่มีอยู่เดิม เช่น โรงเรียนฝึกหัดอาจารย์ โรงเรียนแพทยากร โรงเรียนมหาดเล็ก จัดสอนวิชาชีพชั้นสูง ถึงชั้นมหาวิทยาลัยอยู่แล้ว ทำให้การยกฐานะเป็นมหาวิทยาลัยง่ายขึ้น¹

003826

ความมุ่งหมายของการอุดมศึกษา

จุดเริ่มต้นของการอุดมศึกษาไม่ว่าจะเป็นของต่างประเทศ หรือของประเทศไทยนั้น จะเห็นได้ว่า เริ่มต้นจากความต้องการในการพัฒนาคนให้มีคุณภาพมากขึ้นตามความต้องการของสังคมในแต่ละยุคสมัย แซนฟอร์ด (Nevitt Sanford) กล่าวว่า โดยส่วนรวมแล้ววัตถุประสงค์ของสถาบันอุดมศึกษานั้น จะมีหน้าที่ให้การศึกษแก่ผู้ใหญ่และเยาวชน โดยมุ่งที่จะพัฒนาแต่ละบุคคลตามกำลังความสามารถของเขาที่จะเป็นไปได้ ทั้งนี้ก็เพื่อที่จะพัฒนาความเป็นคนให้มากยิ่งขึ้นกว่าการเป็นเพียงมนุษย์² (to make man more human)

สำหรับประเทศไทย ไพฑูรย์ สินลารัตน์ ได้กล่าวถึงจุดมุ่งหมายของมหาวิทยาลัยไทยในอดีตที่ผ่านมาคือ (1) ผลิตคนให้ข้าราชการ (2) แก่ปัญหาการเมือง (3) ส่งเสริมวิชาชีพบางสาขา (4) ส่งเสริมการพัฒนาประเทศ (โดยการผลิตคนที่เป็นไปตามเป้าหมายแห่งการ

¹ไพฑูรย์ สินลารัตน์, "พัฒนาการของมหาวิทยาลัยในประเทศไทย " (วิทยานิพนธ์ปริณิญามหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2516), หน้า 51.

²John Heywood, Assessment in Higher Education (London : John Wiley and sons, 1977), p. 198.

พัฒนาต้องการ)¹ ในปัจจุบันนี้จุดมุ่งหมายของการอุดมศึกษาหรือของมหาวิทยาลัยได้รับอิทธิพลและความเชื่อจากตะวันตกว่ามีการสอน การวิจัย การให้บริการแก่ชุมชน ซึ่งการทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรมก็อยู่ในส่วนของการให้บริการแก่ชุมชน

กัญญา สาทร ได้กล่าวถึงหลักในการจัดการอุดมศึกษาว่า มี 5 ประการคือ

1. วิจัยหาความรู้ใหม่และส่งเสริมวิชาการ
2. ให้ความรู้ทั่วไปและความรู้เฉพาะแก่สมาชิกของสังคมโดยการสอน
3. เตรียมพลเมืองผู้มีการศึกษาสูงให้แก่สังคม
4. ให้บริการแก่สังคม
5. ทำนุบำรุงรักษาวัฒนธรรม และขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีงามของชาติ²

สำหรับในสังคมประชาธิปไตยนั้น เจม เอ เพอร์กินส์ (Jame A. Perkins) - ได้กล่าวถึงหน้าที่ของมหาวิทยาลัยไว้ว่า มีหน้าที่ดังนี้

1. การสอน (The mission of teaching)
2. การวิจัย (The mission of research)
3. การให้บริการสังคม (The mission of service to society)
4. การสร้างสมชุกุมการของประชาธิปไตยในสังคม³ (The mission of creating an ideal democratic community)

¹ไพฑูริย์ สีนลาร์ตัน, "จุดมุ่งหมายของมหาวิทยาลัยไทยในอดีต : ความจำเป็นที่จะต้องมีการเปลี่ยนแปลง," หน้า 666.

²กัญญา สาทร, หลักการศึกษ (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สุภา, 2521), หน้า 319 - 321.

³Jame A. Perkins, "Organization and Functions of the University," The Journal of Higher Education Vol,XIII, No.9, (December 1972) : 679-689.

ในเรื่องที่เกี่ยวกับการกิจของมหาวิทยาลัยนี้ ไม่ว่าจะเป็นนักศึกษาไทยหรือนัก
การศึกษาต่างประเทศ จะมีลักษณะที่เป็นสากลคือ การสอน การวิจัย และการให้บริการแก่
สังคม สำหรับมหาวิทยาลัยในส่วนภูมิภาค สายสุรี จุติกุล ได้กล่าวถึงจุดมุ่งหมายว่ามีดังนี้

1. ทำการสอน
2. ทำการวิจัย
3. รักษาและฟื้นฟูศิลปวัฒนธรรมและประเพณีซึ่งเป็นรากฐานของความเป็นชาติ
4. ให้บริการสังคมในค่าน้ำค่าต่าง ๆ
5. ส่งเสริมพลเมืองให้เป็นผู้นำชาติ ทำหน้าที่เป็นตัวกระตุ้นให้บุคคลภายนอกมหา
วิทยาลัย ได้พบปะแลกเปลี่ยนความคิดเห็นอันก่อให้เกิดประโยชน์ต่อท้องถิ่น¹

ในปี พ.ศ.2517 คณะกรรมการวางพื้นฐานเพื่อปฏิรูปการศึกษาของไทย ได้กำหนดจุด
มุ่งหมายของการอุดมศึกษาได้ 5 ประการ

1. เพื่อพัฒนาความงอกงามทางสติปัญญา ความเจริญทางความคิด อันนำไปสู่ความ
ก้าวหน้าทางวิชาการ และความเจริญของมนุษยชาติ
2. สร้างสรรค์กำลังคนในระดับวิชาชีพชั้นสูงเพื่อพัฒนาสังคม
3. เป็นแหล่งวิทยาการที่เอื้ออำนวยประโยชน์ต่อการพัฒนาชุมชนและชนบท
4. ทำนุบำรุงส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม
5. พัฒนาคคนให้เป็นผู้ที่สมบูรณ์ด้วยคุณธรรมและจริยธรรม ให้สามารถดำเนินชีวิตอันมีค่า
แก่บุคคลและสังคม²

¹สายสุรี จุติกุล, "ข้อพิจารณาเกี่ยวกับบทบาทของมหาวิทยาลัยส่วนภูมิภาค,"
วารสารคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (เมษายน 2516) : 13 - 23.

²สมาคมผู้บริหารการศึกษาแห่งประเทศไทย, รายงานของคณะกรรมการวางพื้นฐาน
เพื่อปฏิรูปการศึกษา (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์วัฒนาพานิช, 2518), หน้า 158.

จากวัตถุประสงค์และจุดมุ่งหมายของการอุดมศึกษาที่กล่าวมาทั้งหมดข้างต้น พอสรุปได้
ว่า การจัดการอุดมศึกษา ควรมีจุดมุ่งหมายโดยหลักก็เพื่อเตรียมพลเมืองผู้มีการศึกษาสูงให้กับ
สังคม ให้เป็นบุคคลที่มีความรู้ ความสามารถ ตามลักษณะที่พึงประสงค์ของสังคม ให้เป็นบุคคล
ที่มีประสิทธิภาพ ทั้งนี้ ภารกิจของมหาวิทยาลัยจึงเป็นเรื่องของการสอน การวิจัย และการให้
บริการวิชาการแก่สังคม ตลอดจนมีหน้าที่ในการถ่ายทอดความรู้ทางศิลปวัฒนธรรมอันค้ำจุนของชาติ
ด้วย

การบริหารสถาบันอุดมศึกษา

สมพงษ์ เกษมสิน ว่า การบริหารคือการใช้ศาสตร์และศิลป์ นำเอาทรัพยากรการบริหาร
บริหารมาประกอบการตามกระบวนการบริหาร ให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้อย่างมีประสิทธิภาพ
ภาพ และการบริหารมีลักษณะเด่นที่เป็นสากลอยู่หลายประการคือ

1. การบริหารอาศัยปัจจัยบุคคลเป็นองค์ประกอบที่สำคัญที่สุด
2. การบริหารต้องใช้ทรัพยากรการบริหารเป็นองค์ประกอบ
3. การบริหารมีลักษณะการดำเนินงานเป็นกระบวนการ
4. การบริหารการดำเนินงาน การร่วมกันของกลุ่มบุคคล ฉะนั้นจึงต้องอาศัยความร่วมมือ
ของกลุ่มเพื่อให้เกิดพลังรวมของกลุ่ม ในอันที่จะให้ภารกิจบรรลุวัตถุประสงค์
5. การบริหารมีลักษณะเป็นการร่วมมือกันดำเนินงานอย่างมีเหตุผล¹

ออร์คเวย์ เทค(Ordway Teak)กล่าวว่า การบริหารนั้น ควรจะประกอบด้วย
กระบวนการต่าง ๆ ดังนี้

¹สมพงษ์ เกษมสิน, การบริหาร (พระนคร : เกษมสุวรรณ, 2514),

1. การกำหนดจุดมุ่งหมายและวัตถุประสงค์
2. การพัฒนาการวางแผนอย่างกว้าง ๆ เพื่อเป็นโครงสร้างขององค์การ
3. การแสวงหาบุคลากรเพื่อรวมเป็นคณะในการบริหารงาน
4. มีการกระจายอำนาจและกำหนดความรับผิดชอบ
5. ต้องดูแลการกระจายอำนาจให้เป็นไปโดยถูกต้อง
6. มีความเชื่อถือได้ในการดำเนินการทั้งด้านปริมาณและคุณภาพ
7. มีการประชุมปรึกษาหารือกัน และมีการประสานงานกัน
8. มีการส่งเสริมและบำรุงขวัญบุคลากรในหน่วยงาน
9. มีการประเมินผลการดำเนินงาน
10. มีการคาดการณ์เป้าหมายขององค์การในอนาคต¹

ในเรื่องการบริหารนี้มีความหมายครอบคลุมถึง การรวมกลุ่มของคนตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป เพื่อร่วมมือกันกระทำการอย่างใดอย่างหนึ่งให้เป็นไปตามจุดมุ่งหมายที่วางไว้ ภิญโญ สาร ได้ให้ความหมายของการบริหารว่า "การบริหาร หมายถึง กิจกรรมต่าง ๆ ที่บุคคลตั้งแต่สองคนขึ้นไป ร่วมมือกันดำเนินการเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์อย่างใดอย่างหนึ่ง หรือหลายอย่างร่วมกัน"² นอกจากนี้ ภิญโญ สาร ยังให้ความหมายของการบริหารการศึกษาว่า การบริหารการศึกษา คือ กิจกรรมต่าง ๆ ที่บุคคลหลาย ๆ คนร่วมมือกันดำเนินการเพื่อพัฒนาเด็ก เยาวชน ประชาชน หรือสมาชิกของสังคมในทุก ๆ ด้าน เช่น ความสามารถ ทัศนคติ พฤติกรรม กานิยม หรือคุณธรรม ทั้งในด้านการสังคม การเมือง และเศรษฐกิจ เพื่อให้บุคคลดังกล่าวเป็นสมาชิกที่ดี มีประสิทธิภาพของสังคม

¹ Ordway Tead, Art of Administration (New York : McGraw-Hill Book Co., 1951), p. 105.

² ภิญโญ สาร, หลักบริหารการศึกษา (พระนคร : วัฒนาพานิช, 2516), หน้า 6.

อุดมศึกษาเป็นการศึกษาแบบหนึ่งที่เกิดขึ้นกับคนในวัยที่กำลังจะเป็นผู้ใหญ่หรือเป็นผู้ใหญ่แล้ว หลังจากจบการศึกษาระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษาตามลำดับ เป็นการศึกษาระดับที่สาม (Tertiary Education) หรือการศึกษาระดับหลังมัธยมศึกษา (Post Secondary Education) เพราะเป็นการศึกษาต่อจากระดับมัธยมศึกษา¹ ซึ่งในปัจจุบันการอุดมศึกษามักใช้คำว่า Post Secondary Education แทนคำว่า Higher Education ตามคำนิยามของ เกรสเซล และ เมย์ฮิว (1979) ว่า การอุดมศึกษาในฐานะสาขาวิชาหนึ่งประกอบด้วย การวิจัย การให้บริการ และโปรแกรมอันเป็นทางการในการเรียนการสอนระดับหลังมัธยมศึกษาเพื่อนำไปสู่ปริญญาตรี ปริญญาโท อนุปริญญา หรือประกาศนียบัตร ผู้ชำนาญพิเศษ และปริญญาเอก ไม่ว่าจะป็นปริญญาที่เน้นการสอน การให้บริการ การวิจัยสถาบันหรือเนื้อหาวิชาการก็ตาม²

ดังนั้นเมื่อรวมคำว่า การบริหารสถาบันอุดมศึกษาเข้าด้วยกันแล้ว น่าจะมีความหมายถึงการร่วมกันของกลุ่มบุคคลเพื่อดำเนินงาน จัดการศึกษาระดับหลังมัธยมศึกษา ไม่ว่าจะป็น การสอน การวิจัย หรือการให้บริการ ให้กับเยาวชนหรือประชาชนหรือสมาชิกในสังคม มีความรู้ ความสามารถ ตลอดจนค่านิยม ทักษะที่ต่าง ๆ ให้เป็นไปตามที่สังคมมุ่งหวัง และเมื่อพิจารณาถึงภารกิจหลักของสถาบันอุดมศึกษาทั้ง 4 ด้านคือ การสอน การวิจัย การให้บริการ วิชาการแก่สังคม และการทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรมแล้ว การบริหารสถาบันอุดมศึกษาจึงเป็นความพยายามของกลุ่มบุคคลในการใช้ทั้งศาสตร์และศิลป์ เพื่อดำเนินงานให้บรรลุตามวัตถุประสงค์ทั้ง 4 ด้าน โดยการใช้ทรัพยากรทางการบริหารที่มีอยู่อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผลต่อการดำเนินงานมากที่สุด

¹ วิจิตร ศรีสอ้าน, หลักการอุดมศึกษา, หน้า 1.

² พรชูลี คุณานุภกร, สู่การอุดมศึกษา, หน้า 1.

ลักษณะการบริหารมหาวิทยาลัย

ไพฑูรย์ สินดารัตน์ ให้ข้อสังเกตเกี่ยวกับลักษณะการบริหารสถาบันอุดมศึกษาโดยหลักสำคัญ ๆ ว่า

1. การประสานงาน สถาบันอุดมศึกษาประกอบขึ้นด้วย กลุ่มบุคคล กลุ่มวิชาชีพ และกลุ่มความสนใจตามงานและหน้าที่ที่แตกต่างกันตั้งได้กล่าวมาแล้ว การดำเนินการบริหารหรือบังคับบัญชาแบบสั่งการ จึงไม่อาจเป็นไปได้ตามแบบการบริหารโดยทั่วไปได้ รูปแบบการบริหารที่ดีที่สุดจึงควรเป็นการประสานงานให้คนแต่ละกลุ่ม แต่ละพวกมาร่วมกันพิจารณา ร่วมปรึกษาหารือว่า ควรดำเนินการอย่างไร เป็นเรื่องของการทำงานร่วมกันมากกว่าการบังคับบัญชาหรือสั่งการให้คนใดคนหนึ่งทำ

2. องค์คณะบุคคล โดยเหตุที่สถาบันอุดมศึกษาประกอบด้วยกลุ่มวิชา และกลุ่มคนต่าง ๆ ดังนั้นการตัดสินใจหรือกำหนดนโยบายใด ๆ จึงไม่อาจทำโดยคนใดคนหนึ่งได้ อำนาจการตัดสินใจ อำนาจการวางนโยบายในระดับอุดมศึกษาจึงควรเป็นของกลุ่มบุคคลที่ประกอบไปด้วยคนจากกลุ่มต่าง ๆ มาร่วมกันคิดพิจารณาและเลือกทางเดินของสถาบัน

3. การกระจายอำนาจ สืบเนื่องจากการบริหารโดยคณะบุคคลนี้เอง การดำเนินงานจึงต้องเป็นเรื่องของการกระจายอำนาจ และการกระจายงานออกไปตามความเหมาะสมและความสามารถเฉพาะกลุ่ม การกระจายงานในระดับอุดมศึกษานี้ ยังหมายถึงการกระจายความรับผิดชอบและการตัดสินใจดำเนินงานให้กับกลุ่มที่รู้ เรื่องของเขาคดีที่สุดอีกด้วย

4. อิสระในการบริหารงาน มหาวิทยาลัยจำเป็นต้องมีอิสระในการบริหารงานของตนเอง เพื่อให้ลักษณะงานการบริหารดังกล่าวข้างต้น รวมทั้งจุดมุ่งหมายของสถาบันอุดมศึกษาบรรลุผลสำเร็จอย่างเต็มที่¹

¹ไพฑูรย์ สินดารัตน์, "การบริหารสถาบันอุดมศึกษา," วารสารศึกษานวัตกรรม

รูปแบบการบริหารสถาบันอุดมศึกษา

สถาบันอุดมศึกษาจะบริหารงานโดยองค์คณะบุคคลที่เรียกว่า สภามหาวิทยาลัยหรือคณะกรรมการของสถาบัน¹ (Governing Board, Board of Trustee, Board of Regents) อันเป็นองค์กรสูงสุดของการบริหารมหาวิทยาลัย มีหน้าที่ในการกำหนดนโยบายและเป้าหมายในการดำเนินงาน ความคุมและประสานการดำเนินงานให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ในเรื่องหน้าที่ของสภามหาวิทยาลัย หรือคณะกรรมการสถาบัน (Board of trustee) นี้ หากจำแนกตามหน้าที่ของคณะกรรมการแล้ว มาร์ทอรอน่า (Martorana) กล่าวว่าสามารถจำแนกคณะกรรมการที่รับผิดชอบเกี่ยวกับอุดมศึกษาออกเป็น

1. คณะกรรมการปกครองหรือกรรมการบริหาร (The governing board) เป็นคณะกรรมการที่มีความรับผิดชอบเกี่ยวกับการจัดการ ความคุม และดำเนินงาน เฉพาะในแต่ละสถาบัน
2. คณะกรรมการประสานงาน (The coodinating board) เป็นคณะกรรมการที่มีหน้าที่รับผิดชอบเกี่ยวกับการจัดองค์การ การออกระเบียบ กฎเกณฑ์ต่าง ๆ หรือรวบรวมนโยบายตลอดจนการวางแผน การจัดงบประมาณ หรือโปรแกรมการเรียน แต่ไม่มีอำนาจหน้าที่ในการบริหารหรือปกครองสถาบัน
3. คณะกรรมการบริหารและประสานงาน (The governing and coordinating board) เป็นคณะกรรมการที่มีหน้าที่รับผิดชอบทั้งการบริหารและประสานงาน สำหรับสถาบันอุดมศึกษา ตั้งแต่ 2 สถาบันขึ้น ซึ่งมีโปรแกรมการเรียนการสอนที่คล้ายคลึงกัน²

¹ไพฑูริย์ สีนลารัตน์, "การบริหารสถาบันอุดมศึกษา," หน้า 65.

²S.V. Martornan, College Boards of Trustee (Washington D.C. : Center for Applica Research in Education, 1963), p. 15.

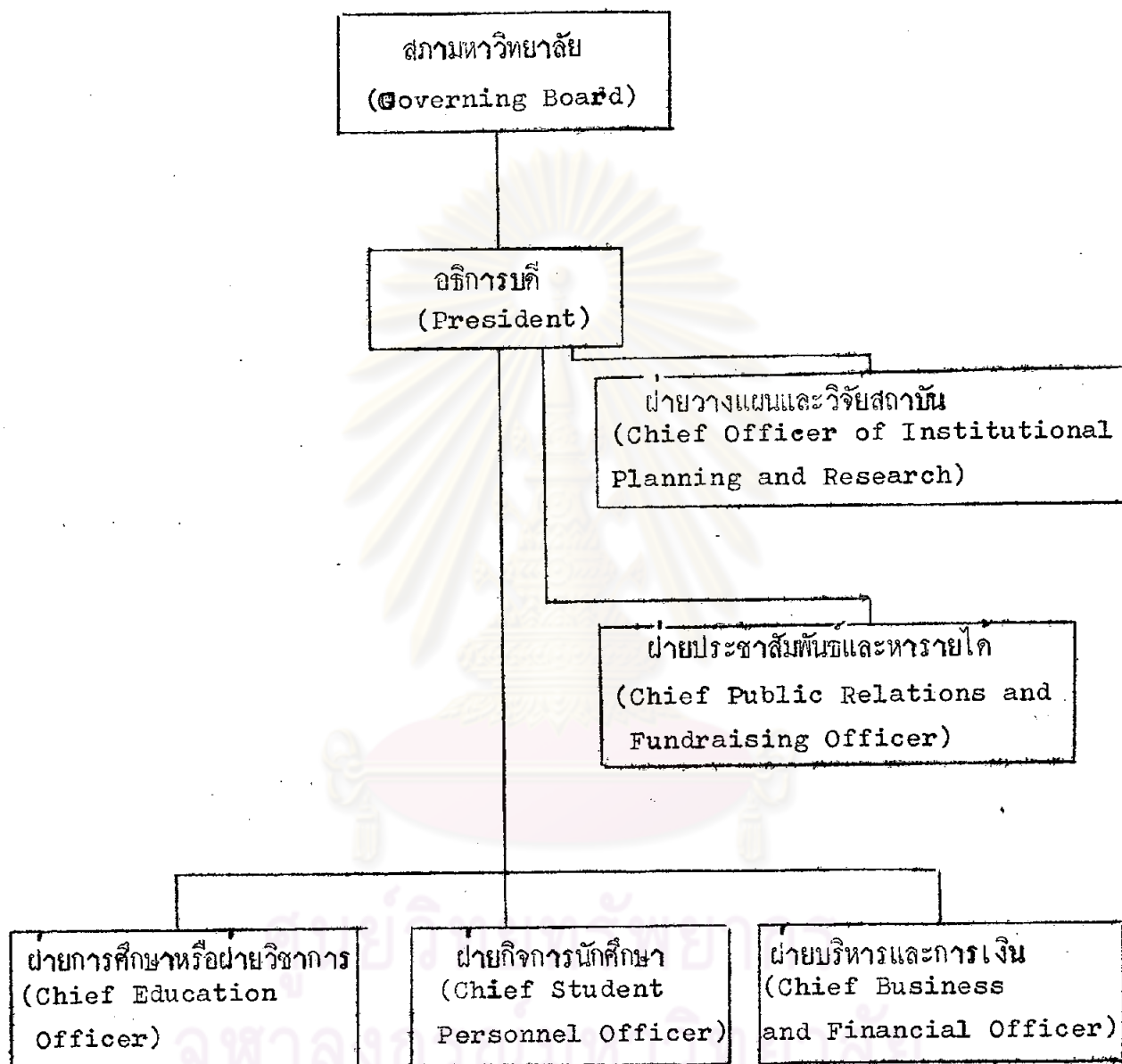
เทค แอด ฮันเกต (Thad L. Hungate) กล่าวถึงปัญหาของการบริหารมหาวิทยาลัยไว้ 8 ประการ คือ

1. คณะกรรมการสถาบันหรือสภามหาวิทยาลัย มีงานมากเกินไป และไม่เข้าใจในบทบาทของตนเองอย่างแท้จริง
2. ขาดการวางแผนระยะยาวและวัตถุประสงค์ของสถาบันไม่ชัดเจน
3. ขาดการติดตาม นิเทศการดำเนินงานของคณะต่าง ๆ และหน่วยงานอื่น ๆ ว่าเป็นไปตามนโยบายของสถาบันหรือไม่
4. อธิการบดีหรือผู้บริหารสถาบันมีความกังวลในเรื่องของการบริหารมากกว่าการเป็นผู้นำทางการศึกษา
5. คณะต่าง ๆ ขาดความสนใจในสถานะภาพปัจจุบันของตนว่ามีจุดอ่อนหรือมีความสัมพันธ์กับมหาวิทยาลัยอย่างไร
6. ความสัมพันธ์ระหว่างคณะและการมีส่วนร่วมในการบริหารของมหาวิทยาลัย ยังมีไม่เพียงพอ
7. ระบบข้อมูล สถิติต่าง ๆ ยังมีไม่เพียงพอกับความจำเป็น
8. ขาดวิธีการประเมินผลที่มีความสัมพันธ์กับแผนและการดำเนินงานของสถาบัน¹

นอกจากนี้ ฮันเกต (Hungate) ยังได้เสนอรูปแบบพื้นฐานของการจัดองค์การทางการบริหารสถาบันอุดมศึกษาว่าควรมีหน้างานดังนี้²

¹ Thad L. Hungate, Management in Higher Education (New York : Teachers College, Columbia University, 1964), p. 25.

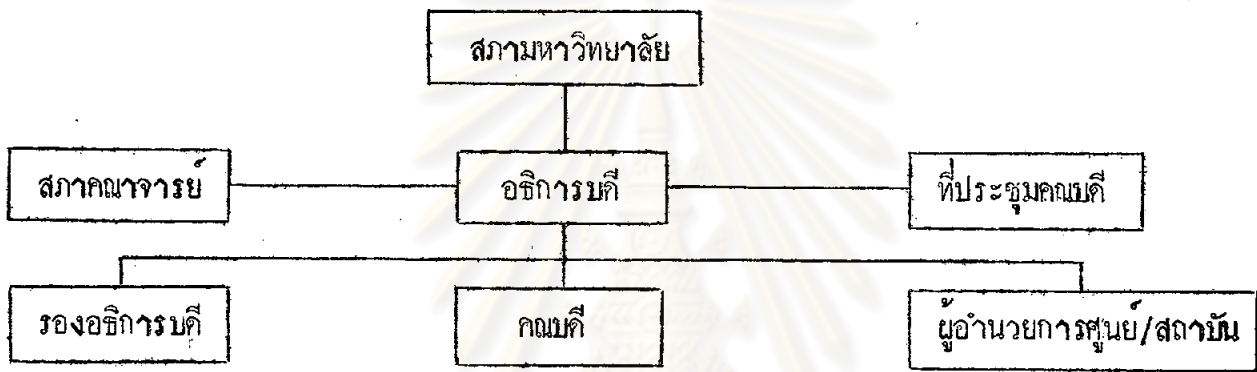
²Ibid, p. 82.

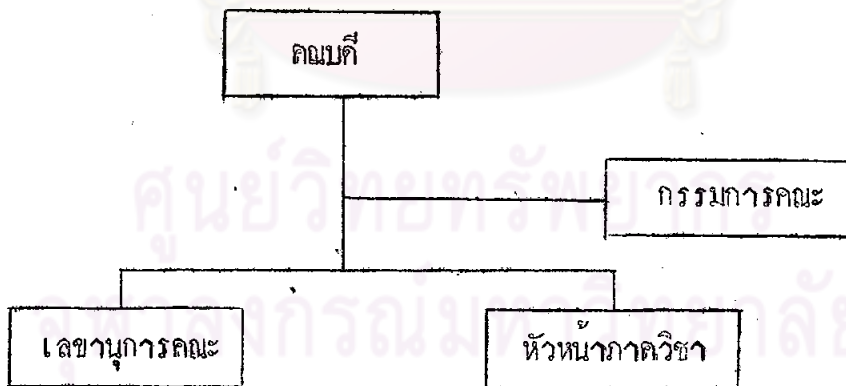

การบริหารมหาวิทยาลัยในรูปแบบต่าง ๆ ที่เป็นอยู่ในปัจจุบันของประเทศไทย ก็มี ลักษณะโครงสร้างที่ไม่แตกต่างกันมากนัก จากรายงานการวิจัยระบบอุดมศึกษาไทย ของ คณะ กรรมการการศึกษาแห่งชาติ พบว่า การบริหารภายในระดับมหาวิทยาลัยและระดับคณะมีโครงสร้างการบริหารดังนี้

ระดับมหาวิทยาลัย

ระดับคณะ¹

¹ คณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, รายงานการวิจัยเรื่องระบบอุดมศึกษาไทย (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, 2522), หน้า 30 - 31.

จากโครงสร้างการบริหารงานในระดับคณะที่เป็นอยู่ในปัจจุบันนี้ อาจจะมีรองคณบดี หรือผู้ช่วยคณบดี ทำหน้าที่ช่วยเหลือคณบดีในการบริหารงานฝ่ายต่าง ๆ ของคณะให้เป็นไปตาม นโยบาย และจุดมุ่งหมายที่วางไว้ จะเห็นได้ว่า ภายในโครงสร้างการบริหารงานระดับคณะนั้น ภาควิชา นับเป็นหน่วยงานพื้นฐานที่สุดที่จะรับเอานโยบายและจุดมุ่งหมายต่าง ๆ ของคณะและ มหาวิทยาลัยไปปฏิบัติทำให้เกิดผลตามที่ต้องการ ทั้งนี้เพราะภาควิชาประกอบด้วยบุคลากรสาย วิชาการที่มีความรู้ความสามารถเฉพาะในสาขาวิชาเดียวกัน ร่วมรับผิดชอบดำเนินการต่าง ๆ ภายใต้การบริหารงานของหัวหน้าภาควิชา

ภาควิชา (Department)

พอล แอล เดรสเซล และ โดแนลด์ เจ โรซาร์ก (Paul L. Dressel and Donald J. Reichard) กล่าวถึงคำว่า "ภาควิชา" (Department) ในมหาวิทยาลัยได้ถูกใช้ ครั้งแรกในปี ค.ศ. 1213 โดยนักเขียนชื่อ แรชดอลล์ (Rashdall) ซึ่งเขียนเรื่อง "มหาวิทยาลัยในยุโรป" ในสมัยกลาง (University of Europe in the Middle Ages) โดยใช้คำว่า "Department" ในมหาวิทยาลัยปารีส ซึ่งมีความ หมายถึงหน้าที่เฉพาะเจาะจงในคณะวิชาต่าง ๆ ในปี 1825 มหาวิทยาลัยฮาร์วาร์ด (Harvard University) ได้จัดรูปแบบการบริหารมหาวิทยาลัยใหม่ โดยแบ่งมหาวิทยาลัยออกเป็น 6 ภาควิชา เป็นผลให้ระบบภาควิชา (Departmentalization) ถูกนำมาใช้อย่างแพร่หลาย ในมหาวิทยาลัยต่าง ๆ ของอเมริกา เช่น มหาวิทยาลัยเวอร์จิเนีย (University of Virginia) มหาวิทยาลัยวิสคอนซิน (University of Wisconsin) และมหาวิทยาลัยเวอร์มอนต์ (University of Vermont) ซึ่งรับเอาแนวความคิดใหม่นี้ไปใช้ โดยเห็นว่าระบบภาควิชา มี ประโยชน์ในการจัดบริการการเรียนการสอนที่เกี่ยวกับนักศึกษาคณะต่าง ๆ ในแต่ละสาขาวิชาเฉพาะ¹

¹Paul L. Dressel and Donald J. Reichard, "The University Department: Retrospect and Prospect," Journal of Higher Education 5 (May, 1970) : 397-398.

นับแต่มีการใช้แบบภาควิชาอย่างเป็นทางการมาในปี ค.ศ. 1825 จนถึงศตวรรษที่ 19 นี้ ระบบภาควิชาได้มีการขยายวงกว้างขวางขึ้นทีละน้อย ๆ ได้มีความพยายามศึกษาถึงภาระหน้าที่ ความรับผิดชอบของภาควิชาในมหาวิทยาลัยหลายแห่ง ซึ่งผลจากการศึกษาพบว่า จำนวนชั่วโมงสอนและการทำงานของอาจารย์ในภาควิชาจะมีความแตกต่างกันในแต่ละภาควิชา

การบริหารงานโดยระบบภาควิชานี้ได้มีนักการศึกษาทางอุดมศึกษาหลายท่านพยายามศึกษาถึงข้อดี ข้อเสีย ของการบริหารงานโดยระบบภาควิชาดังกล่าว ซึ่งสรุปผลได้ว่า การมีภาควิชาทำให้เกิดข้อเสียดังนี้

1. ภาควิชาทำให้การบริหารมหาวิทยาลัยขาดเอกภาพ
2. การกระจายอำนาจการบริหารสู่ภาควิชาทำให้อำนาจการบังคับบัญชาหรือคำสั่งใจ หรือการวางแผนของมหาวิทยาลัยลดน้อยลง
3. ระบบภาควิชากลายเป็นระบบการเมือง ทำให้ไม่สามารถพัฒนาการเรียนการสอนได้อย่างเต็มที่
4. การกระจายอำนาจให้ภาควิชาทำให้คณบดีหรือผู้บริหารไม่สามารถใช้อิทธิพลของความเป็นผู้นำได้
5. ภาควิชาทำให้เกิดการแตกแยกและเห็นแก่ส่วนตัวมาก

แอนเดอร์เซน (Andersen) เป็นผู้หนึ่งที่ไม่เห็นด้วยกับลักษณะดังกล่าวที่เป็นข้อเสียของภาควิชา เขาได้กล่าวสนับสนุนข้อดีของการบริหารงานแบบภาควิชาว่ามีข้อดีดังนี้

1. การมีภาควิชาเป็นสิ่งดี เพราะภาควิชาเป็นแหล่งรวมบุคคลที่มีความสนใจ มีความรู้ในวิชาการเฉพาะ มีพื้นฐานเดียวกัน สะดวกต่อการบังคับบัญชา
2. การมีภาควิชาทำให้เกิดการปะทะสัมพันธ์กัน (Interaction) ระหว่างอาจารย์ด้วยกันเอง ทำให้มีความเข้าใจกันดี สำหรับอาจารย์ที่เป็นสมาชิกใหม่ก็จะมีความคุ้นเคย และเข้าใจเรื่องราวต่าง ๆ ของหน่วยงานได้รวดเร็วและดีขึ้น
3. ภาควิชาสามารถกำหนดขอบเขตอำนาจหน้าที่ของอาจารย์ได้

4. ภาควิชาเป็นกลุ่มรวมของบุคคล ซึ่งสามารถดำเนินการได้อย่างมีประสิทธิภาพในระบบมหาวิทยาลัยมากกว่า
5. ภาควิชาเป็นกลุ่มของวิชาที่พัวพันกัน ทำให้อาจารย์ของภาควิชาได้เรียนรู้ในสาขาต่าง ๆ ว่ามีความแตกต่างจากสาขาวิชาอื่นอย่างไร
6. ภาควิชาทำให้อาจารย์เข้าใจเกี่ยวกับระบบการทำงานและรู้สถานการณ์ของตนเอง และภาควิชายังเป็นเสมือนเกราะคอยป้องกันอาจารย์ในค่านิชาการ
7. ความสำเร็จทางวิชาการของอาจารย์จะได้รับการพิจารณาอย่างมีหลักเกณฑ์และยุติธรรมได้ โดยบุคคลที่อยู่ในสาขาวิชาเดียวกันในภาควิชาตนเอง
8. ภาควิชาเป็นหน่วยบริการหลัก ที่มีความสามารถริเริ่ม ก่อตั้ง หรือดำเนินการโดยที่จะมีผลต่อมหาวิทยาลัย โดยภาควิชามีอำนาจที่จะคัดเลือกสนับสนุนหรือพิจารณาเลื่อนขั้นอาจารย์ และภาควิชาสามารถเปลี่ยนแปลงเงื่อนไขบางอย่างอันจะมีผลต่อการเรียนการสอนได้อีกด้วย¹

สำหรับในเมืองไทย สุวัฒน์ นิยมคำ ได้กล่าวถึงปัญหาการบริหารงานแบบมีภาควิชาไว้ดังนี้

1. การบริหารงานแบบมีภาควิชา เป็นการจำกัดความรู้ ความสามารถของอาจารย์ให้อยู่ในขอบข่ายของวิชาการที่สอนอยู่เฉพาะในภาควิชาเท่านั้น แต่ถ้าหากไม่มีภาควิชาเป็นกำแพงขวางกั้นความสามารถและความสนใจของอาจารย์แล้ว อาจารย์ย่อมจะเลือกสอนในวิชาที่ตนมีความถนัดได้ง่ายขึ้น
2. การบริหารงานแบบมีภาควิชา ส่วนมากหัวหน้าภาควิชามักจะสนใจอยู่กับงานธุรการ จึงทำให้ความสนใจเรื่องงานวิชาการของภาควิชาน้อยลง

¹ Paul L. Dressel and Donald J. Reichard, Ibid p. 398.

3. บางภาควิชาที่ไม่สามารถจะจัดโปรแกรมวิชาเอกได้ แต่จะต้องสอนวิชาพื้นฐาน บางวิชา ให้แก่โปรแกรมวิชาเอกอื่น ๆ โดยตลอด มักจะเกิดความรู้สึกว่าตนไม่ได้เป็นเจ้าของ โปรแกรม ดังนั้นความกึกที่จะปรับปรุงวิชาในสังกัดภาคของตนเองจึงมีน้อย ในที่สุดอาจจะทำให้ คุณภาพของวิชาที่สอนมีคุณภาพด้อยลงไปด้วย ส่วนการไม่มีภาควิชาจะทำให้ทุกคนมีส่วนร่วมกันในการ เป็นเจ้าของโปรแกรม อันก่อให้เกิดความสามัคคีกลมเกลียวกันได้เป็นอย่างดี และ การทำงานร่วมกันเป็นที่นิยมกระทำได้ง่าย

4. การบริหารงานแบบมีภาควิชา มักจะปรากฏว่าแต่ละภาควิชาก็มุ่งจะสร้างกระบวนการ วิชาขึ้นภายในภาควิชาของตน จึงทำให้เกิดความซ้ำซ้อนในกระบวนการวิชาต่าง ๆ ที่จัดสอนภายใน คณะอยู่เนื่อง ๆ

5. การเปิดโปรแกรมใหม่ ๆ ทำได้ยาก เนื่องจากบางโปรแกรมจะต้องอาศัยกระบวนการ วิชาที่มีอยู่ในภาควิชาต่าง ๆ มาประกอบกัน หากเกิดความขัดแย้งกันขึ้น ก็ย่อมจะไม่สามารถจะ เปิดโปรแกรมนั้น ๆ ได้

6. การใช้บุคลากรข้ามภาควิชา ทำได้ลำบากมาก ถ้าหากความสัมพันธ์ระหว่างหัวหน้า ภาควิชาต่าง ๆ ไม่ดี หรือความสัมพันธ์ระหว่างคณะดี รองคณะดีกับหัวหน้าภาควิชาไม่ดีแล้ว การ ร่วมมือต่าง ๆ ที่จะใช้บุคลากรข้ามภาควิชาย่อมทำได้ลำบากมาก

7. ภาควิชาต่าง ๆ มีปริมาณงานไม่เท่ากัน อาจารย์ในบางภาควิชาต้องทำงานมาก ส่วนอาจารย์ในบางภาควิชาทำงานน้อย ก่อให้เกิดความไม่เป็นธรรมในหมู่อาจารย์ และมักจะมี ผลต่อการพิจารณาความดีความชอบอีกด้วย ทั้งนี้เนื่องจากการพิจารณาความดีความชอบนั้น ขึ้น อยู่กับปริมาณและคุณภาพของงานเป็นส่วนมาก คนที่สังกัดในภาควิชาที่มีงานมาก ย่อมจะมีโอกาส ได้เงินเดือนขึ้นมากกว่าหนึ่งขึ้น มากกว่าภาควิชาที่มีงานน้อย

8. การแบ่งภาควิชาก่อให้เกิดความรู้สึกว่าเป็นคนละพวก ทำให้ขาดความสามัคคี หรือความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

9. การจัดอาจารย์เข้าสังกัดภาควิชา ทำได้ยาก เพราะอาจารย์บางคนมีความสามารถ หรือความถนัดหลายทาง แทนที่จะได้ใช้ความสามารถอย่างเต็มที่จึงเป็นต้องใช้เวลาความรู้ความสามารถ

เฉพาะด้านเดียว ซึ่งเมื่ออยู่ในภาควิชาของคนที่เท่านั้น

10. การสรรหาหัวหน้าภาควิชาที่มีความรอบรู้ในหลาย ๆ ด้านทำได้ยาก จึงปรากฏว่า ถ้าหัวหน้าภาควิชาที่มีประสบการณ์น้อยก็มักจะทำให้การบริหารงานของภาควิชาและคณะประสบกับปัญหาอยู่เสมอ แต่ถ้าไม่มีภาควิชา มีเฉพาะผู้นำโปรแกรม ถึงแม้จะมีความรู้ในวิชาการแต่เพียงอย่างเดียว ก็ไม่มีปัญหาแต่อย่างใด เนื่องจากผู้นำโปรแกรมไม่ได้รับผิดชอบงานบริหาร

11. การมีภาควิชาก่อให้เกิดการสูญเสียบุคลากรทางการศึกษาเป็นอย่างมาก ทั้งนี้เนื่องจากว่าบุคลากร วัสดุ อุปกรณ์ต่าง ๆ มักจะถูกจำกัดไว้ใช้เฉพาะในภาควิชาที่เป็นเจ้าของเท่านั้น¹

ปัญหาข้อ 1 ถึง 5 นั้น สุวัฒน์ นิยมคำ ว่าเป็นปัญหาการส่งเสริมความเป็นเลิศทางวิชาการ ส่วนข้อ 6 ถึง 11 นั้น เป็นปัญหาทางด้านการบริหาร

ในสภาพปัจจุบัน หากพิจารณาถึงการบริหาร สถาบันอุดมศึกษาระดับคณะโดยทั่วไปแล้ว ยังมีการจัดรูปแบบการบริหารออกเป็นภาควิชาโดยส่วนใหญ่ ทั้งนี้จะเห็นได้ว่าระบบภาควิชา ถึงแม้จะมีข้อเสียบ้าง แต่คุณประโยชน์ทางการบริหารนั้นว่ามีมากกว่าเป็นอย่างยิ่ง ด้วยเหตุผลที่ว่า

1. ภาควิชาเป็นแหล่งรวมบุคลากร ผู้รู้ และมีความเชี่ยวชาญในสาขาวิชาเฉพาะ
 เกี่ยวกัน

2. การบริหารงานโดยระบบภาควิชา เป็นลักษณะการกระจายอำนาจการบริหาร อย่างหนึ่งถึงแม้ว่าจะทำให้คนค้ำ หรือผู้บริหาร มีอำนาจน้อยลงก็ตาม แต่การบริหารงานของคณะ ก็จะเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผลมาก ภาควิชาสามารถช่วยให้การดำเนินการเกี่ยวกับการพิจารณาความดีความชอบ หรือการประเมินผลงานทางวิชาการของอาจารย์เกิดความเป็นธรรมและถูกต้องมากขึ้น

¹ สุวัฒน์ นิยมคำ, อ่างใน ประสิทธิ์ ม้าลำพอง และ สัจจ อุทรานันท์, "รูปแบบการบริหารงานในคณะศึกษาศาสตร์ / ศึกษาศาสตร์ แบบไม่มีภาควิชา," ศึกษาศาสตร์

3. ภาควิชาสามารถช่วยให้การดำเนินการเกี่ยวกับการพิจารณาความดีความชอบหรือการประเมินผลงานทางวิชาการของอาจารย์เกิดความเป็นธรรมและถูกต้องมากขึ้น

4. ภาควิชาสามารถทำให้มาตรฐานวิชาชีพต่าง ๆ ตลอดจนมาตรฐานการเรียนการสอนของอาจารย์ดีขึ้น เพราะการประกอบด้วยกลุ่มบุคคลที่มีความรู้ความเชี่ยวชาญในวิชาเฉพาะเดียวกัน ย่อมช่วยให้มีความเข้าใจตรงกัน อันก่อให้เกิดความสะดวกในการพิจารณา ปรับปรุงเปลี่ยนแปลงหรือดำเนินการใด ๆ เกี่ยวกับการเรียนการสอน และหลักสูตรซึ่งอยู่ในความรับผิดชอบของภาควิชา

ดังนั้นจะเห็นได้ว่า บทบาทของภาควิชา นั้นนับว่าเป็นพื้นฐานสำคัญอันจะเสริมให้การดำเนินงานของสถาบันหรือมหาวิทยาลัยบรรลุความสำเร็จสมตามวัตถุประสงค์ที่วางไว้ มากหรือน้อย ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับการบริหารงานของ หัวหน้าภาควิชาว่ามีความรู้ ความเข้าใจในวัตถุประสงค์หรือจุดหมายของสถาบันมากหรือน้อยเพียงใด สำหรับในการวิจัยครั้งนี้จะมุ่งศึกษาเฉพาะสภาพการบริหารงานของภาควิชาในด้านการสอน การวิจัย การให้บริการวิชาการแก่สังคม และการทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม ตามภารกิจหลักของสถาบันอุดมศึกษาเท่านั้น

การสอน

การสอนเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับอาจารย์ประจำภาควิชาและผู้บริหาร อันเป็นเรื่องของวิชาการทั้งหมด ซึ่งอยู่ในความรับผิดชอบโดยตรงของภาควิชา นับตั้งแต่หลักสูตร การปรับปรุง และการจัดหลักสูตร กระบวนการเรียนการสอน ตลอดจนการพิจารณาออบหมายให้อาจารย์สอนในแต่ละวิชา การสอนตรงกับคำภาษาอังกฤษว่า Teaching หรือ Instruction เนลเลอร์ (Kneller) ให้ความหมายของการสอน (Instruction) ว่าเป็นกิจกรรมที่มีจุดหมายเพื่อให้เกิดการเรียนรู้¹

¹ G.F. Kneller, Introduction to the Philosophy of Education (New York : John Wiley & Sons, 1971), p. 102.

สุมิตร คุณานุกร ให้ความหมายว่า "การสอน" คือ "การที่บุคคลผู้หนึ่งนำเอาความรู้สึนึกนึกคิดและชีวิตของตนเองมาเผยแพร่ให้บุคคลอีกผู้หนึ่งทราบ เพื่อให้ผู้เรียนได้พิจารณาและเลือกสรรเอาคุณสมบัติ ทักษะ และค่านิยม ที่จับใจมายึดถือเป็นของตนเองและปฏิบัติตาม"¹

ดังนั้นจะเห็นว่า "การสอน (Instruction) น่าจะมีความหมายถึง ปฏิกริยาสัมพันธ์ระหว่างผู้เรียน ผู้สอน และสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ ที่จัดให้กับผู้เรียน เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ พัฒนาทักษะ ค่านิยม ตลอดจนความคิดไปในทิศทางที่พึงประสงค์

✓ ป่วย อังภาภรณ์ กล่าวว่า การสอนเป็นหน้าที่แรกของมหาวิทยาลัย และมหาวิทยาลัยจะทำหน้าที่สอนได้ก็ ย่อมต้องอาศัยปัจจัยหลายประการคือ อาจารย์ ทัศนคติของผู้เรียน หลักสูตร วิธีสอน อุปกรณ์การสอน และระบบการบริหาร²

จากที่กล่าวมาข้างต้น จะเห็นได้ว่า การสอน จะเกี่ยวข้องโดยตรงกับบทบาทของอาจารย์ผู้สอนโดยตรง ซึ่งในเรื่องนี้ มังกร ทองสุคติ กล่าวว่า อาจารย์ในระดับอุดมศึกษาควรมีบทบาทสำคัญดังนี้

1. ถ่ายทอดหรือประสิทธิ์ประสาทวิชาความรู้ให้กับผู้เรียน
2. เเสาะแสวงหาความรู้ใหม่ ๆ และนำมาถ่ายทอดให้แก่ผู้เรียนอีกต่อหนึ่ง
3. ร่วมทำงานและศึกษาไปพร้อม ๆ กับผู้อื่น
4. วางแผนเกี่ยวกับวัตถุประสงค์ของการเรียนรู้
5. เป็นผู้นำในการศึกษาค้นคว้า
6. รู้จักเลือกประสบการณ์ให้เหมาะสมแก่การศึกษาเล่าเรียน

¹สุมิตร คุณานุกร, หลักสูตรและการสอน พิมพ์ครั้งที่ 4. (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ชวนพิมพ์, 2520), หน้า 135.

²ป่วย อังภาภรณ์, "ข้อคิดเรื่องอุดมศึกษา," วารสารกวีศาสตร์ 3 (เมษายน-พฤษภาคม 2514) : 11.

7. ทำการทดสอบและประเมินผลการ เรียนอย่างมีประสิทธิภาพ¹

กัญญา สาร กล่าวถึง เรื่องการสอนของอาจารย์ในมหาวิทยาลัยว่า เรื่องจำเป็น ต้องสอนไม่ว่าวิชาใดมี 4 เรื่องคือ

1. สอนเนื้อหาความรู้ของวิชานั้น ๆ และคำศัพท์วิชาเฉพาะของวิชานั้น ๆ เพื่อให้ ผู้เรียนเกิดความเข้าใจเมื่อไปค้นคว้าเพิ่มเติมด้วยตนเอง

2. สอนให้นิสิตหรือนักศึกษารู้จักสรุปให้เกิดความถนัดรวบยอด ก่อให้นิสิตเกิดมี

Basic Concepts and Principles ของวิชานั้น ๆ

3. แนะนำหรือชี้แนะให้นิสิตหรือนักศึกษามองเห็นช่องทางที่จะไปค้นคว้าวิจัยเพิ่มเติมเกี่ยวกับเรื่องที่ได้ โดยสอนวิธีค้นคว้า และแหล่งที่ควรค้นคว้าให้ด้วย

4. ในการสอนควรให้นิสิตหรือนักศึกษา มีทัศนคติที่ดีต่อวิชาที่กำลังสอน เพื่อให้เกิด ความรักในวิชาที่ดีต่อวิชาที่กำลังสอน เพื่อให้เกิดความรักในวิชานั้น ๆ และเกิดความอยากรู อยากรู้ เห็น คือสอนให้มี Professional Attitudes และ Intellectual Curiosity นั้นเอง²

ภารกิจด้านการสอนเป็นความรับผิดชอบโดยตรงทางวิชาการของคณะวิชาหรือภาควิชา ในเรื่องนี้ ไพจิตร เอื้อทวีกุล ได้กล่าวถึงลักษณะปัญหาของการเรียนการสอนในคณะวิชาแยก พิจารณาในค่านต่าง ๆ ดังนี้

1. หลักสูตร เนื้อหาสาระวิชาการที่ถ่ายทอดให้นักศึกษาขึ้นกับหลักสูตรเป็นข้อกำหนด ขั้นพื้นฐาน หลักสูตรที่ดีต้องมีการกำหนดวิชาต่าง ๆ ที่ต่อเนื่องสัมพันธ์กัน เหมาะสมกับสภาพการณ์

¹ มังกร ทองสุขคี, "บทบาทของอาจารย์ในชั้นอุดมศึกษา," ครูปริทัศน์

2 (พฤศจิกายน 2520) : 38 - 45.

² กัญญา สาร, "แนวคิดสำหรับอาจารย์มหาวิทยาลัย," วารสารเศรษฐศาสตร์

1 (มิถุนายน - กันยายน 2514) : 88.

สามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้ ปัญหาปัจจุบันอยู่ที่หลักสูตรในคณะวิชา มีความถูกต้องสมบูรณ์แล้วหรือยัง เนื้อหาแต่ละวิชา มีความสัมพันธ์กันหรือไม่ ไม่ใช่สอน ๆ กันไป แล้วแต่ตำราที่ใช้ และตัวอย่างหลักสูตรที่คัดลอกมาจากต่างประเทศ ไม่ใช่สอน ๆ กันไป แล้วแต่ตำราที่ใช้ และตัวอย่างหลักสูตรที่คัดลอกมาจากต่างประเทศ

2. เนื้อหาการสอน อาจารย์ผู้สอนพยายามสอนตามหลักสูตรมากน้อยเพียงใด ภาควิชามีมาตรการอย่างไรหรือไม่ที่จะควบคุมให้การสอนเป็นไปตามแนวที่กำหนดไว้ ภาควิชาทราบหรือไม่ว่า เนื้อหาสาระคุณภาพของวิชาการที่กำลังสอนกันอยู่ในขณะนั้นเป็นอย่างไร มีปัญหาที่ต้องแก้ไขหรือไม่ อย่างไร

3. การเตรียมการสอน ไม่ว่าผู้สอนจะมีความสามารถเพียงใดก็ตาม ถ้าไม่มีการสอนอย่างจริงจังแล้ว ก็เป็นการยากที่จะสอนให้ได้ดี คณบดีหรือหัวหน้าภาควิชาหวัหวัความเข้าใจพอสมควรหรือยัง ว่าคณบดีของตนไม่มีการหาค่ากินเข้า หาเข้ากินค่า หรือขายของแก่กิน ขายผ้าเอาหน้ารอดไปวันหนึ่ง ๆ คณะมีมาตรการที่จะควบคุมให้อาจารย์ทุกคนเตรียมการสอนอย่างจริงจังแล้วหรือไม่ เพียงใด

4. การประเมินผล ปัญหาของการประเมินผลในปัจจุบันมี 2 ประการคือ ประการแรก มักจะประเมินว่า ผู้เรียนจะสามารถ "ชยอก" สิ่งที่คุณสอนป้อนให้กลับคืนออกมาให้ผู้สอนได้มากน้อยเพียงใด อีกประการหนึ่งคือ เป็นการประเมินการแสดงผล (Performance) ของผู้เรียนแต่เพียงฝ่ายเดียวเป็นไปได้อย่างไร ไม่ว่า ถ้าผลการเรียนการสอนไม่เป็นที่น่าพอใจ ความผิดปกติหรือส่วนหนึ่งอาจเป็นของผู้สอนด้วย และถ้าต้องการปรับปรุงคุณภาพให้ดีขึ้นอาจต้องปรับปรุงผู้สอนเป็นสำคัญ

ทราบโคที่ซึ่งไม่มีการประเมินผลที่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการถ่ายทอดวิชา ความรู้ดังกล่าวข้างต้น จะไม่สามารถควบคุมคุณภาพของการเรียนการสอน เพราะจะไม่

ทราบว่าคุณภาพที่เป็นอยู่เป็นอย่างไร มีปัญหาสำคัญอะไรบ้างที่ต้องแก้ไข¹

ในเรื่องการสอนในมหาวิทยาลัยนี้ บ๋วย อึ้งภรณ์ กล่าวว่า การสอนในมหาวิทยาลัยจะสอนได้หรือไม่เพราะอะไรนั้น ขึ้นอยู่กับการมีอาจารย์ที่ ศิษย์มีความรู้พอสมควร จำนวนเหมาะสม หลักสูตรชัดเจนและสมสมัยและการสอนถูกต้องตามเป้าหมาย²

จินตนา มาพวง วิจัยพบว่า องค์ประกอบที่เกี่ยวกับประสิทธิภาพของการเรียนการสอนในระดับอุดมศึกษามี 5 องค์ประกอบคือ³

1. ความสัมพันธ์อาจารย์และนิสิต คือ ให้เกียรติและเป็นกันเองกับนิสิต ทำตัวก็เสมอส่งเสริมให้นิสิตเกิดความเชื่อมั่นในตนเอง ชุมและวิจารณ์งานของนิสิต อย่างมีเหตุผล ให้ความช่วยเหลือ ทั้งด้านวิชาการและกิจกรรมเสริมหลักสูตร
2. วิธีสอน คือ อธิบายเนื้อหาหลักใจจนถูกต้อง มีการนำผลการประเมินผลการสอนมาปรับปรุงแก้ไข การสอนครั้งต่อไป
3. บุคลิกภาพของอาจารย์ คือ การชวนชวนหาความรู้ใหม่อยู่เสมอ มีความคิดสร้างสรรค์ มีความรู้กว้างขวางทันสมัย เชื่อมมั่นในตนเอง สุขุม รอบคอบ ใจเหตุผลตัดสินใจเด็ดขาด
4. ทักษะของอาจารย์ที่มีต่อวิชาที่สอนคือ สอนวิชาที่ทำให้อาจารย์ที่มีชื่อเสียงมากมีผลงานทางวิชาการที่เชื่อถือได้
5. การประเมินผลคือ มีการตรวจและแจ้งผลการสอนอย่างรวดเร็ว ยุติธรรม รู้เทคนิคการออกข้อสอบที่ดี

¹ไพจิตร เอื้อทวีกุล, "การควบคุมคุณภาพงานวิชาการ," รายงานการสัมมนาคุณคดี
เรื่องการส่งเสริมคุณภาพงานของคณะวิชาในมหาวิทยาลัย (กรุงเทพมหานคร : ทบวงมหาวิทยาลัย, 2519), หน้า ๘.85 - 87.

²บ๋วย อึ้งภรณ์, วารสารครูศาสตร์, หน้า 14.

³จินตนา มาพวง, "ตัวแปรที่เกี่ยวข้องกับประสิทธิภาพการสอนระดับอุดมศึกษาสาขาสังคมศึกษา," (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารบัณฑิต แผนกวิชาจิตวิทยา บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2520), หน้า 56 - 60.

ในปี พ.ศ.2519 ทองอินทร์ วงศ์โสธร¹ ได้สำรวจความคิดเห็นนิสิตครูศาสตร์
ชั้นปีที่ 4 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พบว่า ลักษณะการสอนที่ดีในความเห็นของนิสิตเรียงตาม
ลำดับคือ การเป็นผู้มีความรู้ในเนื้อหาวิชาที่ตนสอนเป็นอย่างดี รองลงมาคือความกระตือรือร้น
ของผู้สอน และการกำหนดจุดมุ่งหมายของการสอน

เอนก ศิลปนิลมาลย์² วิจัยพบว่า อาจารย์ในวิทยาลัยครู 9 แห่ง หรือ 25 เปอร์เซ็นต์
ของแต่ละกลุ่มวิทยาลัยครูในประเทศไทยปฏิบัติงานด้านการสอนถึง 90.82 เปอร์เซ็นต์

การวิจัยของ เอนก ศิลปนิลมาลย์ ที่ว่า อาจารย์ในสถาบันอุดมศึกษาจะปฏิบัติงาน
ด้านการสอนมากที่สุด นั้นสอดคล้องกับงานวิจัยของ เฟรคเกอร์ด ซี เวเนล³ (Frederick C.
Wendel) ที่ว่า อาจารย์ในมหาวิทยาลัยโอไฮโอ และวิทยาลัยอีก 4 แห่งในแมริสการ์
ปฏิบัติงานด้านการสอนมากที่สุด เพื่อเปรียบเทียบกับงานด้านอื่น

✓ จากที่กล่าวมาข้างต้นจะเห็นได้ว่า การสอนเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับองค์ประกอบ
สามคือ อาจารย์ผู้สอน วิชาที่สอน และผู้เรียน ดังนั้นผู้เรียนจะได้รับความรู้ความเข้าใจใน
เนื้อหาวิชาต่าง ๆ ตามที่กำหนดไว้ในหลักสูตรมากหรือน้อยเพียงใดย่อมขึ้นกับอาจารย์ผู้สอน ซึ่ง
จะเป็นผู้กำหนด และจัดประสบการณ์เรียนรู้ให้เกิดขึ้นแก่ผู้เรียน ผู้สอนจึงจำเป็นต้องมีลักษณะที่
ค่อนข้างพึงพอใจแก่ผู้เรียน จึงจะสามารถโน้มน้าวจิตใจหรือสร้างสรรค์ความศรัทธาในการเรียน

¹ทองอินทร์ วงศ์โสธร, "การสำรวจความคิดเห็นของนิสิตชั้นปีที่ 4 คณะครูศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย," (เอกสารอัครสำเนา, 2519), หน้า 10.

²เอนก ศิลปนิลมาลย์, "การสร้างเกณฑ์การประเมินผลการปฏิบัติงานของอาจารย์
ในวิทยาลัยครู," (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัย
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2521), หน้า 112.

³Frederick C. Wendel, "The Faculty Member's Work Load,"
Improving College and University Teaching 25(Spring, 1977) :83.

การสอนให้เกิดแก่ผู้เรียนได้ อุทุมพร ทองอุไทย¹ ได้วิจัยพบว่า

ลักษณะอาจารย์ในอุดมคติของนิสิตปริญญาตรี เรียงตามลำดับที่พึงปรารถนามากที่สุด

5 ลำดับแรก

1. มีการเตรียมการสอนอย่างดี
2. มีความปรารถนาดีต่อนิสิตทั้งในและนอกห้องเรียน
3. มีความรู้เกี่ยวกับเนื้อหาวิชาที่ทันสมัยกว้างขวางและถูกต้อง
4. ใช้ตัวอย่างข้อเปรียบเทียบและความจริงใจในการอธิบายอย่างเหมาะสม
5. บรรยายเรื่องเกี่ยวกับของแม้ว่าจะอยู่นอกเหนือจากเนื้อหา

งานวิจัยของ กริกและวูล์ฟ² (Quick and Wolfe) แห่งมหาวิทยาลัย

โอเรกอน เกี่ยวกับอาจารย์ในอุดมคติของนักศึกษาพบว่า มีลักษณะสำคัญ 3 ลำดับแรกคือ

1. มีความรู้ในวิชาที่สอนเป็นอย่างดี
2. เป็นนักประเมินผลที่ดี โดยผลการสอบยุติธรรม มีความหมายและระบบการ

ให้คะแนนดี

3. มีความสามารถในการอธิบายได้อย่างชัดเจน

จากงานวิจัยและผลงานที่เกี่ยวข้องกับการสอนโดยสรุปจะเห็นว่า การสอนนั้นเป็นการดำเนินการกิจกรรมใด ๆ เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ในตัวผู้เรียน ทั้งนี้อาจใช้เทคนิควิธีการต่าง ๆ เพื่อให้เกิดการพัฒนา ความคิด ทักษะคติ ค่านิยมไปในแนวทางที่พึงประสงค์ โดยอาจารย์ผู้สอนจะต้องเป็นบุคคลที่ผู้เรียนมีความเลื่อมใส ศรัทธา และนับถือ การเรียนรู้ซึ่งเกิดขึ้นได้ก็จากงาน

¹อุทุมพร ทองอุไทย, "ลักษณะอาจารย์มหาวิทยาลัยในอุดมคติ," วารสารการวิจัยทางการศึกษา 3 (ธันวาคม 2523) : 80.

²อ้างโดย F.G. Pogue, Jr., "Student Rating of The Ideal Teacher," Improving College and University Teaching 15 (Spring 1967) : 135.

วิจัยต่าง ๆ จะพบว่า อาจารย์ต้องเป็นบุคคลที่มีบุคลิกภาพดี มีความรู้กว้างขวาง ทันสมัย มีวิธีการสอนที่ดี รู้จักวิธีการประเมินผล ตลอดจนมีการเตรียมการสอนและกำหนดจุดมุ่งหมายของการสอนได้อย่างชัดเจน จุดเริ่มต้นของการเข้ามาเป็นอาจารย์ในมหาวิทยาลัย ซึ่งนับว่ามีความสำคัญมากนั้นเป็นเรื่องของการสรรหามนุษย์มาเป็นอาจารย์มหาวิทยาลัยว่า "ต้องมีการเตรียมการที่ดีพอสมควร ควรประกาศรับสมัครให้ถึงแหล่งผู้ที่ต้องการมากที่สุดเท่าที่จะทำได้ หาทางชักจูงผู้ที่มีความรู้ความสามารถให้มาสมัคร เมื่อมีการสมัครแล้ว ก็ต้องมีการคัดเลือก แม้มีคนเดียวก็ต้องมีการทดสอบ การทดสอบนี้ควรทำให้จริงจัง เช่น ทดสอบความรู้ความสามารถของเขาในเชิงวิชาการด้วยข้อเขียน ทดสอบความรู้เกี่ยวกับภาษาต่างประเทศ ตรวจสอบผลงานทางวิชาการของผู้นั้น ตลอดจนทัศนคติต่าง ๆ โดยวิธีการสัมภาษณ์ การทดสอบนี้อาจดัดแปลงให้เหมาะสมแก่สาขาวิชาและสถาบันได้ สิ่งที่ต้องการก็คือ ต้องมีความจริงจังต่อการทดสอบและหาวิธีที่เหมาะสม ซึ่งมหาวิทยาลัยส่วนใหญ่ยังไม่ค่อยได้ทำกัน"¹

✓ ค่ายเหตุที่มหาวิทยาลัยเป็นชุมชนทางวิชาการ ดังนั้นเมื่อได้บุคคลากรมาเป็นอาจารย์มหาวิทยาลัยแล้ว ระบบการบริหารทางวิชาการในคณะวิชาหรือภาควิชา ก็ควรมีส่วนสนับสนุนให้อาจารย์มีศักยภาพทางวิชาการ (Academic Potential) หรือ ความก้าวหน้าทางวิชาการสูงขึ้น ซึ่ง ประชุมสุข อาชวอรุณ กล่าวถึงกิจกรรมที่นับเป็นการส่งเสริมความก้าวหน้าทางวิชาการว่าจัดได้เป็น

1. สืบค้นหาแห่งความก้าวหน้าทางวิชาการ เป็นการเปิดโอกาสให้คณาจารย์ได้มีโอกาสเผยแพร่และแลกเปลี่ยนความคิดเห็นทางวิชาการอย่างเป็นกันเอง

¹เกษม สุวรรณกุล, "การบริหารบุคคลในมหาวิทยาลัยไทย," รายงานการสัมมนาคนดี เรื่องการส่งเสริมคุณภาพงานของคณะวิชาในมหาวิทยาลัย (กรุงเทพมหานคร : ทบวงมหาวิทยาลัย, 2519), หน้า น. 98 - 100.

2. การประชุมปฏิบัติการ (Workshop)
3. การประชุมอาหารเที่ยงวันสันทนา (Bag Lunch Conference) ใช้เวลาอาหารเที่ยงรับประทานอาหารร่วมกันและประชุมทางวิชาการร่วมกันไปในระหว่างนั้นเอง
4. การปฐมนิเทศอาจารย์ใหม่
5. การอภิปรายเฉพาะกรณี (Case Discussion) เป็นการอภิปรายเฉพาะเรื่องในปัญหาเด่น ๆ
6. การส่งเสริมอาจารย์ไปหาประสบการณ์นอกคณะ
7. การแต่งตั้งกรรมการวิชาการเฉพาะเรื่อง เช่น กรรมการจัดประชุมทางวิชาการทั้งภายในประเทศและระหว่างประเทศ
8. การส่งเสริมสมาคมวิชาชีพ สนับสนุนและส่งเสริมให้อาจารย์เป็นสมาชิกสมาคมวิชาชีพที่สนใจเพื่อความก้าวหน้าทางวิชาการในสาขาวิชาชีพนั้น¹

สิ่งต่าง ๆ ที่กล่าวมาทั้งหมดข้างต้นนี้ จะประสบผลสำเร็จมากหรือน้อยเพียงใด ย่อมขึ้นอยู่กับผู้บริหารที่จะจัดระบบการบริหาร การดำเนินงานต่าง ๆ ในคณะหรือภาควิชา เพื่อให้การเรียนการสอนในระดับอุดมศึกษานี้เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผลมากที่สุด

การวิจัย

ภารกิจหลักที่สำคัญอย่างยิ่งของสถาบันอุดมศึกษาอีกอย่างหนึ่งก็คือ การวิจัย ซึ่ง อมรชัย ตันติเมธ ได้ให้ความหมายของการวิจัยว่า มีคำนิยามที่พอประมวลได้ดังนี้

¹ประชุมสุข อชาชาวารุง, งานมหาวิทยาลัย (กรุงเทพมหานคร: การพิมพ์พระนคร, 2522), หน้า 167.

1. การวิจัย คือ การศึกษาค้นคว้าอย่างรอบคอบ และมีเหตุผล เพื่อการค้นหาความจริงหรือหลักการ

2. การวิจัยคือ วิธีการศึกษาปัญหา ซึ่งใช้วิธีการแก้ปัญหาโดยอาศัยความจริง ซึ่งอาจได้มาจากบทความ ความคิดเห็น บันทึกรายงาน ผลการทดสอบ แบบสอบถาม ข้อมูลจากการทดลอง ฯลฯ วัตถุประสงค์ของการวิจัยก็เพื่อสร้างและ/หรือรับรองหลักการ และพัฒนาวิธีการ

3. การวิจัย คือ กระบวนการที่มุ่งไปสู่การแก้ปัญหา โดยการรวบรวมข้อมูล ซึ่งมีการวางแผนได้อย่างดี มีระบบระเบียบ ในการวิเคราะห์และแปลความข้อมูล

4. การวิจัย คือ การศึกษาค้นคว้าและการรวบรวมข้อมูลต่าง ๆ อย่างมีระเบียบ และนำข้อมูลนั้น ๆ มาทำการวิเคราะห์เปรียบเทียบหรือตีความหมาย ความเป็นมาของข้อมูล และทำการสรุปอย่างมีระบบระเบียบ ตามวิธีการทางวิทยาศาสตร์

5. การวิจัย คือ การนำระเบียบวิธีการทางวิทยาศาสตร์มาใช้ในการค้นหาข้อเท็จจริง ซึ่งช่วยในการพัฒนาแนวความคิด ทฤษฎีทางวิชาการ หรือค้นคว้าหามูลเหตุแห่งปัญหา เพื่อให้สามารถประยุกต์หลักวิชาการ และประสบการณ์ กำหนดเป็นข้อเสนอแนะในการแก้ปัญหาได้อย่างมีประสิทธิภาพต่อไป¹

ความสำคัญของงานวิจัยต่อการเรียนการสอนในระดับอุดมศึกษานี้ เกษม สุวรรณกุล กล่าวว่า "การสอนโดยไม่มีงานวิจัยนี้ทำให้การสอนของเราไม่ค่อยจะดี ไม่ใช่ในลักษณะอย่างไร ไม่ใช่ในลักษณะที่ว่า เรามักจะเปิดตำราต่างประเทศเพราะเราไม่มีของเราเอง เราจะไปเปิดตำราไทยก็ไม่มี"²

¹อมรชัย ตันติเมธ, "การวิจัยบทบาทใหม่ของนักบริหารการศึกษา," ประมวลบทความทางบริหารการศึกษา (กรุงเทพมหานคร: รุ่งเรืองสาส์นการพิมพ์, 2522), หน้า 130.

²เกษม สุวรรณกุล, "คำกล่าวเปิดการอบรม," รายงานการอบรมอาจารย์คณะศึกษาศาสตร์เรื่องความรู้เกี่ยวกับการวิจัย (คณะศึกษาศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2520), หน้า ๗.

ภารกิจด้านการวิจัยและการสอนเป็นงานที่ควบคู่กันไป โดยไม่อาจจะแยกออกจากกันได้ อย่างเด่นชัดได้ ในเรื่องนี้ สัจจ อุทรานันท์ กล่าวว่า "งานสอนกับงานวิจัยควรถือว่าเป็นงานที่มีความสำคัญอันคับแครงของอาจารย์ และถือว่างานบริการนั้นเป็นงานที่มีความสำคัญรองลงไป"¹

กุสุมา สนิทวงศ์ และ พาณี เขียววานิช กล่าวถึงความสำคัญของงานวิจัยของ อาจารย์มหาวิทยาลัยว่า "เป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่ง เพราะจะทำให้การสอนของอาจารย์มีความหมาย และเป็นที่น่าสนใจของนักศึกษา เพราะการค้นคว้าอาจมีผลให้เกิดความล้ำสมัยทางวิชาการ และขาดประสบการณ์จากของจริงที่จะนำมาอ้างอิงประกอบการสอน"²

จากที่กล่าวมาแล้วทั้งหมดจะพบว่า การวิจัยนับเป็นงานสำคัญควบคู่ไปกับการเรียน การสอนของอาจารย์ในระดับอุดมศึกษา ดังนั้นมหาวิทยาลัยแต่ละแห่งจึงควรมีนโยบายและเป้าหมายในการพัฒนา สนับสนุนและส่งเสริมงานวิจัยของอาจารย์ ในปี 2519 มีการประชุมสัมมนา คณะคึกทั่วประเทศ ได้มีการกล่าวถึงเป้าหมายและวิธีการพัฒนาการวิจัยดังนี้

เป้าหมายการวิจัย

1. เพื่อให้ได้ความรู้ใหม่ เพื่อแก้ไขปัญหาของสังคม
2. เพื่อให้บุคลากรในมหาวิทยาลัยมีความคิดสร้างสรรค์
3. เพื่อประโยชน์ในการสอนนิสิตให้เป็นผู้มีปัญญา

วิธีการพัฒนาการวิจัย

1. พัฒนาคณาจารย์ ให้การอบรมค่านระเบียบวิธีการวิจัย (Research Methodology) เพราะอาจารย์เป็นนักวิชาที่พออาจขาดความสามารถในการวิจัยได้

¹สัจจ อุทรานันท์, "หน้าที่และความรับผิดชอบของอาจารย์ผู้สอนในมหาวิทยาลัย," ศึกษาศาสตร์สาร 2 (เมษายน - มิถุนายน 2520) : 45.

²กุสุมา สนิทวงศ์ และ พาณี เขียววานิช, "กิจกรรมค่านการค้นคว้าและเผยแพร่ วิชาการในมหาวิทยาลัย," ปัญหาและบทบาทของมหาวิทยาลัยในประเทศไทย (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ศิวนพร, 2507), หน้า 115 - 117.

2. สร้างบรรยากาศทางการวิจัย
3. สร้างสิ่งจูงใจให้อาจารย์ทำการวิจัย โดยพิจารณาเข้าสู่ตำแหน่งทางวิชาการ การพิจารณาความดีความชอบ และให้เงินช่วยส่วนบุคคล
4. ระบบงานที่สนับสนุนการวิจัย การวัดภาระงานที่นับการวิจัย ก็อาจเป็นอีกหนึ่งระบบหนึ่ง
5. เงินอุดหนุนการวิจัยต้องมีให้ทั้งจากงบประมาณและแหล่งเงินทุนอื่น ๆ¹

นอกจากนี้ผลการสัมมนาฉบับนี้ยังได้เสนอให้มีการประเมินผลการวิจัยของอาจารย์โดยพิจารณาจากผลงานตีพิมพ์อีกด้วย

การวิจัยนับเป็นพื้นฐานของการสร้างความรู้ใหม่ หรือคัดแปลงสภาพความรู้เดิมให้เข้ากับประสบการณ์ที่เป็นจริงในสภาพปัจจุบัน การบริหารงานวิจัยในมหาวิทยาลัยมักจะมีปัญหาซึ่งไพจิตร เอื้อทวีกุล กล่าวไว้ดังนี้

1. การให้ความสำคัญต่องานวิจัย ปัจจุบันนี้ผู้บริหารและอาจารย์ได้ให้ความสำคัญต่องานวิจัยอย่างแท้จริง เราจึงทำงานวิจัยกันน้อยมาก

2. คุณภาพของงาน เท่าที่ผ่านมางานวิจัยมักไม่คำนึงถึงคุณภาพของงาน ทั้งนี้เพราะไม่มีกระบวนการประเมินผล หากเครื่องกระตุ้นที่จะควบคุมและเสริมสร้างนักวิชาการให้เห็นความสำคัญต่อคุณภาพของงานวิจัย

3. สิ่งจูงใจ สิ่งจูงใจในการวิจัยมีน้อยมาก ไม่ว่าจะค่านการเงินหรือความก้าวหน้าในวิชาชีพ ตลอดจนผลตอบแทนในด้านการยอมรับ (Recognition)

¹ ไพจิตร เอื้อทวีกุล, รายงานการสัมมนาเรื่องการส่งเสริมคุณภาพงานของคณะวิชาในมหาวิทยาลัย, หน้า ๘.45.

4. การให้ภูมิได้โทษ ประเด็นสำคัญคือ ไม่มีการควบคุมคุณภาพการวิจัย ดังนั้นการให้ภูมิได้โทษจึงต้องอาศัยหลักเกณฑ์อื่น ๆ ซึ่งมีส่วนเกี่ยวข้องกับคุณภาพของงานน้อยมาก¹

ไอเคนเบอร์รี่และไฟรด์แมน (Ikenberry and Friedman) กล่าวว่าการวิจัยนับเป็นงานสำคัญที่สุดในบรรดาภารกิจทั้งหมดของสถาบันอุดมศึกษา โดยเฉพาะทางด้านสังคมศาสตร์ ปฏิบัติการจัดการการวิจัยร้อยละ 59 ด้านการสอนร้อยละ 15 ด้านการบริหารสังคมร้อยละ 26¹

ในเรื่องเดียวกันนี้ สมชาย ทยานง และ ธนิกา ศิลปอนันต์ ได้สำรวจปริมาณงานของอาจารย์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ในปี 2519 พบว่า อาจารย์ใช้เวลาทำงานวิจัยและแต่งตำราเพียงร้อยละ 6.2 ของปริมาณงานทั้งหมด ใช้เวลาในการสอนร้อยละ 54.4 ใช้เวลาในการเพิ่มพูนความรู้ วิชาการและวิชาชีพ ร้อยละ 12.2 งานบริหารร้อยละ 6.8 งานให้บริการสังคมร้อยละ 7.4 นอกเหนือจากนี้เป็นงานกรรมการต่าง ๆ ร้อยละ 4.3 งานอาจารย์ที่ปรึกษาร้อยละ 2.0 งานเกี่ยวกับกิจกรรมนิสิตร้อยละ 9 งานพัฒนาหลักสูตรร้อยละ 1.7 การสอ วิทยานิพนธ์และบรรยายพิเศษ ร้อยละ 1.1³ และจากการศึกษาที่มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒพบว่า 3 ใน 4 ของอาจารย์ทำการสอนโดยไม่ได้ทำการวิจัยเลย⁴

¹ไพจิตร เอื้อทวีกุล, รายงานการสัมมนาฉบับที่ 1 เรื่องการส่งเสริมคุณภาพงานของคณะวิชาในมหาวิทยาลัย, หน้า 89 - 90.

²Stanley C. Ikenberry and Renee C. Friedman, Beyond Academic Departments (London : Jossey-Bass Inc., Rebliders, 1972), pp. 50-51.

³สมชาย ทยานง และ ธนิกา ศิลปอนันต์, รายงานการสำรวจและวิจัยลักษณะหน้าที่และปริมาณงานของอาจารย์ประจำในจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2518), หน้า 20 - 28.

⁴คณะกรรมการการศึกษาระดับชาติ, รายงานการวิจัยเรื่องระบบอุดมศึกษาไทย, หน้า 135.

จากผลงานวิจัยที่กล่าวมาข้างต้นจะเห็นได้ว่า การสอน นับเป็นงานที่มีความสำคัญมากที่สุดสำหรับสถาบันอุดมศึกษาของไทย ส่วนการวิจัยและการให้บริการวิชาการแก่สังคมนั้นมีความสำคัญรองลงมาตามลำดับ ปัญหาที่ว่าอาจารย์ในมหาวิทยาลัยทำการวิจัยกันน้อยมากนั้น พัทธยา สายหู กล่าวถึงสาเหตุที่อาจารย์ทำการวิจัยน้อย เพราะ

1. อาจารย์ไม่มีเวลาที่จะทำวิจัย เพราะติดงานสอนหรืองานบริหาร
2. อาจารย์ไม่ได้ผลประโยชน์ที่เป็นรายได้จากการวิจัยเหมือนที่ได้จากการสอนหรือการทำงานพิเศษอื่น ๆ
3. อาจารย์ไม่แน่ใจว่าจะทำงานวิจัยได้เป็นผลสำเร็จแน่นอนเหมือนการเรียนเรียงคำวาท หรือเขียนบทความทางวิชาการ
4. อาจารย์ไม่มีความรู้และประสบการณ์ด้านการวิจัย¹

พัฒน์ น้อยแสงศรี ได้รวบรวมปัญหาและอุปสรรคของการวิจัยในปัจจุบัน พบว่า

1. ลักษณะการวิจัยในปัจจุบัน ได้สร้างทัศนคติให้เกิดแก่คณาจารย์และนักศึกษาคลออกจนบุคลลากรภายนอกให้เห็นว่างานวิจัยเป็นของสูง ของขลัง ที่คนทั่วไปไม่อาจเข้าถึง
2. ผู้ที่สามารถทำการวิจัยได้ต้องทำหน้าที่หลายอย่าง รวมทั้งเป็นผู้บริหาร ทำให้ขาดนักวิจัยที่มีประสบการณ์ ที่จะช่วยประสานงาน ช่วยสร้างนักวิจัยใหม่ขึ้นมา
3. สังคมไทยยังไม่เห็นคุณค่าที่แท้จริงของงานวิจัย มักแสวงหาค่าตอบแทนทางวัตถุ สำคัญกว่าผลงานที่ดีเกินเพื่อสังคมส่วนรวม
4. ขาดการสนับสนุนด้านการเงิน²

¹ พัทธยา สายหู, "การวิจัยคืออะไร," รายงานการอบรมคณาจารย์คณะอักษรศาสตร์ เรื่องความรู้เกี่ยวกับการวิจัย (คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2520), หน้า 1.

² พัฒน์ น้อยแสงศรี, "การปรับปรุงและพัฒนางานวิจัยในมหาวิทยาลัย," วารสารรวมคำแหง 4 (ตุลาคม 2520) : 181 - 183.

จะเห็นได้ว่า ปัญหาหรืออุปสรรคที่อาจารย์ในมหาวิทยาลัยทำการวิจัยกัน อยู่ในเกณฑ์น้อย พอจะสรุปได้ว่า มีสาเหตุมาจาก สิ่งต่อไปนี้ คือ

1. ความรู้และประสบการณ์ อาจารย์ไม่มีความรู้ความเข้าใจในระเบียบวิธีการ และขาดประสบการณ์ในการทำการวิจัยมาก่อน จึงไม่อยากทำงานวิจัย
2. เวลา อาจารย์มีภารกิจด้านการสอน การบริหาร หรืองานอื่น ๆ มากเกินไป จนไม่มีเวลาจะทำการวิจัย
3. การเงิน การขาดงบประมาณสนับสนุนเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้อาจารย์ไม่อยากทำงานวิจัย
4. ผลตอบแทน อาจารย์ที่ทำการวิจัยมักได้ผลตอบแทนจากการวิจัยไม่คุ้มค่า เหมือนที่ได้จากการสอนหรือทำงานพิเศษอื่น ๆ

อุทุมพร ทองอุไทย และคณะ วิจัยพบว่า ปัญหาด้านการวิจัยคือ คณะอาจารย์ไม่มีเวลาทำการวิจัย เพราะสอนหรือบริหารมากเกินไป ขาดเงินอุดหนุนวิจัย และขาดผู้ช่วยวิจัย¹

โดยสรุปแม้ว่าการวิจัยในสถาบันอุดมศึกษาจะอยู่ในเกณฑ์น้อย แต่ในปัจจุบัน การทำงานวิจัยของอาจารย์ในมหาวิทยาลัยได้มีแนวโน้มมากขึ้น ซึ่งในเรื่องนี้ อุทุมพร ทองอุไทย ได้สำรวจการทำวิจัยของอาจารย์ในจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 843 คน ในปี 2522 พบว่า คณะอาจารย์ประมาณหนึ่งในสองคนที่พยายามชวนช่วยทำวิจัย² ส่วนสาเหตุที่การทำวิจัยของอาจารย์ในมหาวิทยาลัยมีแนวโน้มมากขึ้น อาจเป็นเพราะว่าได้มีการกำหนดเกณฑ์ในการเลื่อนตำแหน่งทาง

¹อุทุมพร ทองอุไทย, ไพฑูรย์ สีนลารัตน์ และ ทองอินทร์ วงศ์โสธร, รายงานการวิจัยเรื่องสภาพการสอนและการวิจัยของคณาจารย์บัณฑิตศึกษาจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (เอกสารอัครสำเนา, 2521), หน้า 67.

²อุทุมพร ทองอุไทย, การประเมินอาจารย์วิจัยและเครื่องมือ (กรุงเทพมหานคร: สยามมิกการพิมพ์, 2523), หน้า 13.

วิชาการของอาจารย์ในมหาวิทยาลัย เข้าสู่ตำแหน่งผู้ช่วยศาสตราจารย์ รองศาสตราจารย์ หรือศาสตราจารย์ โดยการประเมินผลงานทางวิชาการต่าง ๆ รวมทั้งงานวิจัยของอาจารย์ ความรู้เกี่ยวกับระยะเวลาปฏิบัติราชการด้วย จึงเป็นสิ่งจูงใจทางอ้อมที่ทำให้อาจารย์สนใจที่จะทำงานวิจัยกันมากขึ้น

การให้บริการวิชาการแก่สังคม

การให้บริการวิชาการแก่สังคมนับเป็นภารกิจหลักเฉพาะสถาบันอุดมศึกษาเท่านั้น เมื่อเทียบกับสถาบันการศึกษาระดับอื่น ทั้งนี้เพราะสถาบันอุดมศึกษาประกอบด้วยบุคคลที่มีความรู้ ความสามารถสูง จำนวนมากพอที่จะให้บริการแก่สังคมในทุก ๆ สาขาวิชาชีพได้

แนวความคิดเกี่ยวกับการบริการชุมชนในสมัยใหม่เริ่มต้นในประเทศอังกฤษก่อน คือ เมื่อประมาณปี 1867 มหาวิทยาลัยเคมบริดจ์ จัดให้มีการบรรยายที่เปิดให้คนภายนอกเข้าฟังได้ ต่อจากนั้นก็มีการดำเนินงานเกี่ยวกับนี้อีกหลายอย่างในมหาวิทยาลัย โดยมีวัตถุประสงค์หลักคือ การกระจายความรู้ออกไปสู่คนส่วนใหญ่นั้นเอง และแนวความคิดขั้นแรกนี้จะเป็นเพียงเผยแพร่ความรู้ออกไปนอกมหาวิทยาลัยเท่านั้น ยังไม่เกี่ยวกับการที่มหาวิทยาลัยจะให้บริการช่วยปรับปรุงแก้ไขสังคม อย่างที่เรียกกันในภาษาอังกฤษว่า **Social Services** แต่ประการใด ส่วนแนวความคิดของการบริการชุมชนที่เข้าใจกันอยู่ในปัจจุบันนี้ เริ่มในสหรัฐอเมริกาเมื่อปี 1907 หลังจากที่มีมหาวิทยาลัยแห่งรัฐวิสคอนซิน ได้ปรับปรุงโปรแกรมการกระจายความรู้ที่ค้างไว้แต่เดิมเสียใหม่ โดยให้หน่วยงานของรัฐและเอกชนมีบทบาทในโปรแกรมมากขึ้น การสร้างหลักสูตร โปรแกรมการเรียนก็เป็นที่ไปเพื่อให้บริการความรู้ประชาชนและสังคมมากขึ้น¹

¹ไพฑูริย์ สีนลารัตน์, ปรัชญาและจุดมุ่งหมายของการอุดมศึกษา (ภาควิชา อุดมศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2520), หน้า 18.

สำหรับประเทศไทย คำว่า "การให้บริการวิชาการแก่สังคม" เริ่มปรากฏขึ้นเป็นครั้งแรกในพระราชบัญญัติมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ พ.ศ.2517 สำหรับพระราชบัญญัติของมหาวิทยาลัยอื่น ๆ ที่ประเทศใช้ก่อนปี 2517 มิได้ระบุหน้าที่นี้ไว้ชัดเจน อย่างไรก็ตามภารกิจด้านการให้บริการวิชาการแก่ชุมชนนี้ มหาวิทยาลัยในประเทศไทยได้ถือ เป็นหน้าที่สำคัญอย่างหนึ่งของมหาวิทยาลัยมานานแล้ว¹

นโยบายข้อหนึ่งต่อการพัฒนาการศึกษาระดับอุดมศึกษา ระยะที่ 4 พ.ศ.2520-2524 ได้กำหนดภารกิจของสถาบันอุดมศึกษาว่า "ส่งเสริมให้สถาบันอุดมศึกษาคำเนินการกิจในด้านการสอน การวิจัยค้นคว้า แลกคำปรึกษา การให้บริการวิชาการแก่สังคม และการทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม"²

สำหรับภารกิจด้านการให้บริการแก่สังคมนี้ ไพฑูรย์ สีนลารัตน์³ ว่ามี 3 ลักษณะคือ

1. การเผยแพร่ความรู้ จุดมุ่งหมาย เพื่อให้สังคมไทยได้รับการศึกษาเฉพาะและการศึกษาที่สูงขึ้น
2. การร่วมให้คำปรึกษาหารือแกปัญหาสังคม ซึ่งได้รับการปฏิบัติอย่างกว้างขวางในสังคมประเทศอุตสาหกรรม
3. การให้บริการความรู้เพื่อประเมินผลการพัฒนาสังคม³

โดยลักษณะที่เป็นสากล ภารกิจของสถาบันอุดมศึกษาจะได้แก่การสอน การวิจัย การบริการชุมชน โดยได้ผนวกเอาการทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรมอยู่ในหน้าที่การบริการชุมชนด้วย แต่ในสังคมประเทศกำลังพัฒนา รวมทั้งประเทศไทยด้วยมักจะแยกการทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรมออกมาเป็นอีกข้อหนึ่ง⁴

¹ คณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, รายงานการวิจัยเรื่องระบบอุดมศึกษาไทย หน้า 45.

² ทบวงมหาวิทยาลัย, รายงานการสัมมนาเรื่อง แผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ ระยะที่ 4 (กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2518), หน้า 139.

³ ไพฑูรย์ สีนลารัตน์, วารสารศึกษาวชิรพันธ์, หน้า 60.

⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

จากที่กล่าวมาข้างต้นจะเห็นว่า การให้บริการวิชาการแก่สังคมนั้นมีความหมายถึงการให้บริการความรู้ต่าง ๆ ตลอดจนให้คำปรึกษาหารือแก่สังคมหรือชุมชน เพื่อช่วยในการพัฒนาสังคม ชุมชน หรือพัฒนาสิ่งแวดล้อมให้ดีขึ้น และเพื่อให้นโยบาย เป้าหมาย ในการผลิตบัณฑิตของสถาบัน อุดมศึกษาเป็นไปตามที่สังคมมุ่งหวัง เพื่อประโยชน์ในการพัฒนาประเทศอย่างแท้จริง

ไพจิตร เอื้อทวีกุล กล่าวถึงปัญหาในการให้บริการวิชาการแก่สังคมของสถาบัน อุดมศึกษาไทยว่ามีดังนี้

1. แรงจูงใจ (Motivation) ของการให้บริการมีต่าง ๆ กัน โดยบางคนอยาก ไปมีบทบาทภายนอกมหาวิทยาลัยด้วยสาเหตุที่แตกต่างกัน เช่น บางคนอยากได้ลาภยศ สรรเสริญ หรือเงินทอง ผลประโยชน์ส่วนตัว บางคนสำนึกในความรับผิดชอบที่มีต่อสังคม เป็นต้น

2. ความรู้และประสบการณ์ของผู้ให้บริการ ปัญหานี้เกิดที่ว่านักวิชาการไทยมีลักษณะ หลงตัวเอง เข้าใจว่าถ้ามีปริญญาสูง ๆ แล้วก็ย่อมมีความสามารถสูง เป็นผู้เชี่ยวชาญได้ทันที การให้บริการวิชาการจึงเป็นลักษณะคนตาบอดจูงคนตาบอด

3. การควบคุมคุณภาพ ปัจจุบันไม่มีกลไกในการประเมินผลและควบคุมคุณภาพของ งาน การให้บริการวิชาการแก่ชุมชน เราจึงไม่อาจทราบได้เลยว่า การที่อาจารย์มหาวิทยาลัย ไปมีบทบาทในสังคมภายนอกนั้น เป็นสิ่งที่เป็นคนหรือเป็นโทษ¹

สำหรับนโยบายในการให้บริการวิชาการแก่สังคมของสถาบันอุดมศึกษานั้น ไพจิตรย พงศะบุตร ให้ข้อคิดเกี่ยวกับนโยบายว่าควรมีดังนี้

1. บริการที่จัดให้นั้นต้องไม่ใช่ลักษณะของงานที่สถาบันในระดับต่ำกว่ามหาวิทยาลัย สามารถทำได้โดยง่าย เพื่อหลีกเลี่ยงการทำงานซ้ำซ้อน

¹ไพจิตร เอื้อทวีกุล, รายงานการสัมมนาคณะที่ เรื่องการส่งเสริมคุณภาพงานของ คณะวิชาในมหาวิทยาลัย, หน้า ๘.91.

2. บริการที่จัดให้ต้องมีคุณค่าทางวิชาการเพียงพอ มีศักดิ์ศรีเสมอกับที่มหาวิทยาลัยเป็นผู้จัดให้
3. การจัดบริการทางวิชาการต้องไม่เป็นไปในเชิงหากำไร
4. บริการที่ให้ต้องเหมาะสมกับความต้องการของสังคม¹

งานบริการวิชาการที่สถาบันอุดมศึกษาจะสามารถจัดให้แก่สังคมได้นั้น ควรมีการกำหนดนโยบาย และวิธีการดำเนินงานให้เด่นชัด เพื่อประโยชน์ในการบริหารงานด้านนี้ ซึ่งลักษณะงานบริการวิชาการแก่สังคมนี้ แยกออกได้เป็น 2 ลักษณะทางวิชาการคือการให้บริการวิชาการทั่วไป เพื่อให้ความรู้แก่ประชาชนและผู้สนใจ และการให้บริการวิชาการเฉพาะ เพื่อเป็นการยกระดับมาตรฐานวิชาชีพในแต่ละสาขาวิชา

ในปี 2519 วิวัฒน์ จุมปาแฝก² ได้ทำการวิจัยเกี่ยวกับงานบริการสังคมของสถาบันอุดมศึกษาในจังหวัดมหาสารคาม พบว่า สถาบันอุดมศึกษาแต่ละแห่งได้จัดการบริการสังคมที่ผ่านมา โดยเน้นทางด้านการศึกษา มากกว่าเนื้อหาอื่น ๆ ลักษณะของงานบริการสังคมเป็นไปในรูปแบบของการอบรม การสัมมนา มากที่สุด รองลงมาได้แก่การสอนกลุ่มสนใจ นิทรรศการ ปรากฏการณ์ และการบรรยายพิเศษ การเผยแพร่ความรู้ทางสื่อมวลชน การจัดโครงการย่อยเฉพาะเรื่อง

งานบริการวิชาการแก่สังคมของสถาบันอุดมศึกษาไทยมักจะเป็นไปในรูปแบบของการจัดอบรม สัมมนา ประชุมปฏิบัติการ การแสดงนิทรรศการทางวิชาการ ตลอดจนการเป็นวิทยากร

¹ไพฑูริย์ พงศ์บุตร, "ภารกิจของมหาวิทยาลัยด้านการให้บริการทางวิชาการแก่สังคม," รายงานการสัมมนาภารกิจของมหาวิทยาลัยที่สังคมไทยมุ่งหวัง (กรุงเทพมหานคร : ทบวงมหาวิทยาลัย, 2517), หน้า 85 - 86.

²วิวัฒน์ จุมปาแฝก, "งานบริการสังคมของสถาบันอุดมศึกษาในจังหวัดมหาสารคาม" (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2520), หน้า 71-78.

บรรยายภายนอกมหาวิทยาลัย สมชาย วงศ์เกษม¹ วิจัยพบว่า อาจารย์วิทยาลัยครูในภาคตะวันออกเฉียงเหนือใช้เวลาบริการสังคม 7 ครั้งต่อหนึ่งภาคเรียน และสองในสามของตัวอย่างประชากรที่ใช้ในการทำวิจัย ทำการสอนโดยไม่ให้บริการสังคม

โดยสรุปอาจกล่าวได้ว่า บทบาทในการให้บริการวิชาการแก่สังคมของสถาบันอุดมศึกษาของไทย ยังอยู่ในเกณฑ์น้อย จึงสมควรที่ผู้บริหารสถาบันอุดมศึกษาของไทยในแต่ละสถาบันจะสนับสนุนให้อาจารย์ออกไปมีบทบาทในการให้บริการวิชาการแก่สังคมมากขึ้น โดยมีมาตรการในการกลั่นกรอง อนุมัติให้อาจารย์ไปให้บริการแก่สังคมในค้ำต่าง ๆ อย่างเหมาะสม ตลอดจนมีนโยบายและวัตถุประสงค์อย่างเด่นชัดเกี่ยวกับภารกิจค้ำนี้ และที่สำคัญก็คือ ควรมีการประเมินผลของการให้บริการของอาจารย์โดยผู้รับบริการ เพื่อนำมาปรับปรุงงานค้ำนี้ให้มีประสิทธิภาพและประสิทธิผลอย่างดีที่สุดนั่นเอง

การทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม

การทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม นับเป็นภารกิจหนึ่งของสถาบันอุดมศึกษา ซึ่งคณะกรรมการวางแผนพื้นฐานเพื่อปฏิรูปการศึกษา ได้กำหนดความมุ่งหมายของการดำเนินกิจกรรมทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม เพื่อเสริมสร้างรสนิยมและค่านิยมทางสุนทรียภาพและจริยธรรมในหมู่นักศึกษาและประชาชน²

¹ สมชาย วงศ์เกษม, "บทบาททางการสอน การวิจัยและการให้บริการสังคมของอาจารย์วิทยาลัยครูภาคตะวันออกเฉียงเหนือ" (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2519), หน้า 101 - 102.

² สมาคมผู้บริหารการศึกษาแห่งประเทศไทย, รายงานคณะกรรมการวางแผนพื้นฐานเพื่อปฏิรูปการศึกษา, หน้า 158.

คำว่า "วัฒนธรรม" ถอดมาจากภาษาอังกฤษว่า " Culture" ซึ่งรูปศัพท์ Culture ภาษาลาตินมีความหมายว่า การเพาะปลูกหรือเจริญงอกงาม "วัฒนธรรม" เป็นคำสมาส คือ การรวมคำ 2 คำเข้าไว้ด้วยกัน "วัฒน" มีความหมายถึง เจริญงอกงาม รุ่งเรือง "ธรรม" หมายถึง กฎ ระเบียบ ข้อบังคับ ดังนั้นเมื่อรวมกัน "วัฒนธรรม" ในความหมายทั่วไป จึงหมายถึง การมีระเบียบ

วัฒนธรรมในความหมายของสังคมวิทยา หมายถึง วิธีการดำเนินชีวิต กระบวนการแห่งพฤติกรรม และบรรดาผลงานทั้งหมดที่มนุษย์ได้สร้างขึ้น ตลอดจนความคิด ความเชื่อ และความรู้อย่าง สมจิตต์ สิทธิไชย กล่าวว่า องค์ประกอบของวัฒนธรรมมี 3 ประการคือ

1. การรับรู้ คือการที่บอกได้ว่าอะไรเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นและมีอยู่ในโลกนี้ ได้แก่ความรู้ อันเกิดจากการศึกษา การเล่าเรียน ความเชื่อต่าง ๆ ในสังคม
2. การยอมรับของคนส่วนใหญ่ ประกอบด้วย ค่านิยม กฎเกณฑ์ บรรทัดฐานของสังคม สำหรับการประพฤติปฏิบัติบางประการ ซึ่งมนุษย์ยอมรับเพื่อควบคุมการกระทำของตน
3. คำนวณวัตถุ ได้แก่ เครื่องมือ เครื่องใช้ สิ่งประดิษฐ์ต่าง ๆ ความเจริญทางวัตถุ ในปัจจุบัน

ในเรื่องเดียวกันนี้ สมจิตต์ สิทธิไชย ยังได้กล่าวถึงภารกิจของสถาบันการศึกษา ที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมว่ามี 4 ประการคือ

¹อานนท์ อาภาภิรมย์, สังคม วัฒนธรรมและประเทศไทย (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์แพรวพิทยา, 2519), หน้า 99.

²สมจิตต์ สิทธิไชย, "ภารกิจของมหาวิทยาลัยค่านิยมทำนุบำรุงและสร้างสรรค์ ศิลปวัฒนธรรม," รายงานการสัมมนาภารกิจของมหาวิทยาลัยที่สังคมไทยมุ่งหวัง (กรุงเทพฯ : ทบวงมหาวิทยาลัย, 2517), หน้า บ.101.

1. การให้ความรู้ความคึกทางวัฒนธรรม
2. ช่วยยให้แต่ละคนเลือกบทบาทที่ตนต้องการมีส่วนร่วมในสังคม และสอนว่าแต่ละคนจะแสดงบทบาทนั้นไค้อย่างไร
3. ช่วยประสานกลุ่มบุคคลต่าง ๆ ให้เข้าเป็นสังคมเดียวกัน
4. เป็นแหล่งริเริ่มวัฒนธรรมทางสังคม¹

สถาบันการศึกษาทุกระดับนับว่ามีบทบาทในการสืบทอดวัฒนธรรมประจำชาติทั้งสิ้น เพราะมักจะมีผู้กล่าวไว้เสมอว่า การเรียนรู้คือการสืบทอดวัฒนธรรม โดยเฉพาะในสถาบันอุดมศึกษา การกำหนดให้มหาวิทยาลัยมีการกิจในการทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรมด้วยประการหนึ่งนั้น นับว่าเป็นสิ่งจำเป็นเพื่อเป็นการดำรงไว้ซึ่งศิลปวัฒนธรรมประจำชาติ

คำว่า "ทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม" นี้ ได้ระบุเป็นครั้งแรกในพระราชบัญญัติจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พ.ศ.2486 หลังจากนั้นทุกมหาวิทยาลัยก็ได้ระบุหน้าที่ไว้ในพระราชบัญญัติของมหาวิทยาลัยด้วย ยกเว้นสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์เพียงแห่งเดียว

มหาวิทยาลัยในฐานะที่เป็นสถาบันที่เชื่อถือของประชาชนจึงมีความจำเป็นต้องรับภาระที่จะดำเนินการในเรื่องการเผยแพร่และบริการสังคมด้านศิลปวัฒนธรรม พร้อม ๆ กับหน้าที่ในการทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรมด้วย ดังนั้นการเรียนการสอนในมหาวิทยาลัยจึงนับว่ามีบทบาทในเรื่องนี้มาก โดยเฉพาะการเรียนการสอนนิชาวรรณคดี ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช กล่าววว่า "การสอนวรรณคดีทุกวันนี้ เราสอนกันแบบสอนให้เรียนหนังสือ หยิบเอาบทประพันธ์ที่เห็นว่ามีคุณค่าทางวรรณคดี โดยสอนให้รู้จำได้ เข้าใจความหมายต่าง ๆ ที่ปรากฏอยู่ แต่ถ้านึกใจรู้สึกว่

¹ สมจิตต์ สิทธิไชย, รายงานการสัมมนาภารกิจของมหาวิทยาลัยที่สังคมไทยมุ่งหวัง, หน้า 102.

² คณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, รายงานการวิจัยเรื่องระบบอุดมศึกษาไทย, หน้า 45.

ยังไม่มีการทำให้อยู่เรียนวิชาซึ่งในวัฒนธรรมค่านิยมคือนั้น ถ้าเราเปลี่ยนแปลงวิธีสอนให้นักไปทางวัฒนธรรมเข้าใจว่ามีทางจะเสริมสร้างวัฒนธรรมได้"¹

คำรง วงศ์อุปราช กล่าวว่า "เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ในการทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยจึงต้องจัดให้มีการสอน การวิจัย ศิลปะ ให้มีการเผยแพร่ และบริการศิลปะแก่สังคม"² แม้ว่าจะมีการระดมภารกิจด้านการทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรมไว้ในพระราชบัญญัติของสถาบันอุดมศึกษาระดับปริญญาทุกแห่ง วิจิตร ศรีส้าน กล่าวว่า "มหาวิทยาลัยในอดีตจนถึงปัจจุบันยังมิได้ทำหน้าที่นี้เท่าที่ควร"³ ส่วนสาเหตุของการที่มหาวิทยาลัยปฏิบัติภารกิจด้านนี้น้อย สมจิตต์ สิทธิไชยกล่าวว่า "ค่านิยมการทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม สถาบันอุดมศึกษายังทำหน้าที่ค่านิยมนี้ น้อยมาก เนื่องจากขาดบุคลากร อุปกรณ์ อาคารสถานที่ และการสนับสนุนด้านงบประมาณ เท่าที่จำเป็นอยู่ก็จะอยู่ในรูปของกิจกรรมเสริมหลักสูตรของนิสิตนักศึกษาของฝ่ายวิชาการที่เกี่ยวข้องกับศิลปวัฒนธรรมบางด้านเท่านั้น"⁴

¹ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช, "การศึกษากับการสืบทอดและการเสริมสร้างวัฒนธรรม," วารสารวัฒนธรรมไทย 17 (มกราคม 2521) : 13 - 14.

²คำรง วงศ์อุปราช, "ภารกิจของมหาวิทยาลัยด้านการทำนุบำรุงและสร้างสรรค์ศิลปวัฒนธรรม," รายงานการสัมมนาภารกิจของมหาวิทยาลัยที่สังคมไทยมุ่งหวัง (กรุงเทพมหานคร : ทบวงมหาวิทยาลัย, 2517), หน้า บ. 93 - 95.

³วิจิตร ศรีส้าน, หลักการอุดมศึกษา, หน้า 43 - 44.

⁴สมจิตต์ สิทธิไชย, รายงานการสัมมนาภารกิจของมหาวิทยาลัยที่สังคมไทยมุ่งหวัง, หน้า บ. 120.

โดยสรุปจะเห็นว่า การศึกษาค้นคว้าทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรมของสถาบันอุดมศึกษาไทย ได้รับการปฏิบัติอยู่ในระดับน้อย จึงนับเป็นหน้าที่ของผู้บริหารที่จะต้องหาวิธีการดำเนินงานอย่างใดอย่างหนึ่ง เพื่อสนับสนุนให้อาจารย์มีส่วนร่วมในการทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรมมากขึ้น พร้อมทั้งมีนโยบายแน่วแน่ในการที่จะพัฒนาการและบำรุงรักษาศิลปวัฒนธรรมของชาติไว้ให้เป็นมรดกสืบทอดถึงลูกหลานต่อไป อย่างเช่น การดำเนินงานด้านศิลปวัฒนธรรมของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย โดยการจัดตั้งคณะศิลปกรรมศาสตร์ และหอศิลป์ขึ้นในปี พ.ศ. 2523¹ คณะศิลปกรรมศาสตร์จัดตั้งขึ้นเพื่อให้จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยเป็นสถาบันการศึกษาที่สมบูรณ์ทั้งศิลปและวิทยาการ การจัดตั้งชมรมสถานของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย หรือการจัดตั้งศูนย์วัฒนธรรมภาคต่าง ๆ ตามวิทยาลัยครู เช่น ศูนย์วัฒนธรรมภาคอีสานที่วิทยาลัยครูมหาสารคาม เหล่านี้นับได้ว่าจะเป็นวิธีการที่จะเสริมสร้าง ทำนุบำรุงและรักษาศิลปวัฒนธรรมได้ดี นอกเหนือไปจากการจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตรของนิสิตนักศึกษา หรือการเรียนการสอนในคณะวิชาศิลป สถาปัตยกรรม มัณฑนศิลป์ อักษร-ศาสตร์ โบราณคดี จิตรกรรม ประติมากรรม แต่เพียงอย่างเดียว ก่อที่จะให้คนเกิดความรู้สึก ได้รับความชื่น ในศิลปวัฒนธรรมประจำชาติของตนนั้น ไม่ใช่สิ่งที่สร้างขึ้นได้ในระยะเวลาอันสั้น หากแต่เป็นสิ่งที่ต้องการเวลาในการสะสมความรู้ ความคิด เริ่มตั้งแต่การรับรู้วัฒนธรรมจากครอบครัว จากสังคมภายนอก ตลอดจนการยอมรับทัศนคติค่านิยมต่าง ๆ ของสังคมตั้งแต่เด็กจนโต ถ้าจะหวังให้มหาวิทยาลัยมีส่วนช่วยในเรื่องการเสริมสร้าง บำรุงรักษา และถ่ายทอดศิลปวัฒนธรรมให้กับสังคม ก็หมายความว่า ต้องมีการอบรมสั่งสอนผู้ที่จะจบออกไปเป็นครูอาจารย์ ให้มีความรู้ความเข้าใจในศิลปวัฒนธรรมเป็นอันดับแรกเสียก่อน จึงนับว่าคณะครุศาสตร์หรือศึกษาศาสตร์ เป็นสถาบันที่ควรมีบทบาทในค่านับนี้ มากกว่าสถาบันอุดมศึกษาในสาขาวิชาชีพอื่น ๆ ในสังคม

¹ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, จุฬาลงกรณ์ 20 (13 สิงหาคม 2523) : 10.